

Broedvogels in een deel van het Drents-Friese Wold, Vledderveeld en Diever in 2022

Willem van Manen

Sovon-rapport 2022/100

Broedvogels in een deel van het Drents-Friese Wold, Vledderveld en Diever in 2022

Willem van Manen

Sovon-rapport 2022/100
Dit rapport is samengesteld
in opdracht van Staatsbosbeheer

Colofon

© Sovon 2022

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer

Wijze van citeren: van Manen W. 2022. Broedvogels in een deel van het Drents-Friese Wold, Vledderveld en Diever in Sovon-rapport 2022/100. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

ISSN-nummer: 2212 5027

Inhoud

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Gebiedsbeschrijving.....	4
2.1. Drents-Friese Wold.....	4
2.2. Vledderveld.....	7
2.3. Landschapselementen in het omringende cultuurland.....	7
3. Werkwijze en omstandigheden in 2022.....	8
3.1. Veldwerk.....	8
3.2. Interpretatie.....	9
3.3. Weers- en overige omstandigheden.....	9
3.4. Foutenmarges.....	9
4. Resultaten.....	11
4.1. Resultaten integrale kartering 2022.....	11
4.2. SNL-beheertypen.....	13
4.3. Alle soorten in een proefvlak.....	14
4.4. Vergelijking met de kartering in 2015 in enkele gebiedsdelen.....	16
4.5. Aantalsveranderingen in de grote boskern.....	19
4.6. Soortbesprekingen.....	25
5. Evaluatie.....	35
Literatuur.....	37
Bijlage 1. Bezoektijden in de onderzoeksgebieden.....	38
Bijlage 2. Soortkaarten kartering 2022 (volgende pagina's).....	39

Samenvatting

In het voorjaar van 2022 werden de eigendommen van Staatsbosbeheer in het Drents-Friese Wold en omgeving (4928.4 ha) gekarteerd op broedvogels. Veruit het grootste deel van het gebied bestaat uit bossen en heidevelden op arme grond. In deze bossen is in de afgelopen decennia veel vlaksgewijs, maar kleinschalig gekapt. In de laatste jaren zijn er bovendien veel fijnsparren doodgegaan, waardoor in een groot deel van het gebied nauwelijks gesloten bos voorkomt.

Alle aangetroffen soorten werden integraal gekarteerd, met uitzondering van Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Pimpelmees, Koolmees en Vink, die alleen zijn gekarteerd in een proefvlak van 32.9 hectare. Er werden vier integrale bezoeken uitgevoerd in de periode maart-juni. Open gebieden werden één of twee keer extra bezocht voor Grauwe Klauwier en Draaihals en een groot deel van het gebied werd in juli vanuit boomtoppen gecheckt op Wespenspiegels. Nachtactieve soorten werden alleen in de open gebiedsdelen en vooral in juni onderzocht. Gemiddeld werd 6.9 minuten per hectare besteed aan veldwerk.

In totaal werden 98 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het onderzoeksgebied, waarvan 25 voorkomen op de Rode Lijst. De verschillen met de vorige kartering in 2015 waren in het algemeen klein, waarbij de meeste soorten de landelijke trend volgden. Dit ondanks de intensieve houtkap en sterfte van bos. In het proefvlak waarin alle soorten werden gekarteerd, werd het broedvogelbestand gedomineerd door soorten van jong bos. Specifieke soorten van naaldbos maakten slechts 9% van het bestand uit. Kraanvogel en Oehoe vestigden zich sinds 2015 als broedvogel, Middelste Bonte Specht werd met vijf paren aangetroffen, maar alle juist buiten de gebiedsgrens. Soorten van open gebied toonden geringe aantalsveranderingen, maar bij enkele veranderde de verspreiding sterk als gevolg van successie.

Natte heide bij het Prinsbos, waar in 2022 Kraanvogels succesvol een jong grootbrachten (22 mei 2022, Willem van Manen).

1. Inleiding

Voor de evaluatie van het beheer in natuurgebieden laat Staatsbosbeheer jaarlijks een deel van haar gebieden inventariseren. In het voorjaar van 2022 zijn de eigendommen van Staatsbosbeheer in het Drents-Friese Wold, het Vledderveld en de landschapselementen in de omgeving van Diever, Vledder en Appelscha geïnventariseerd op broedvogels. Deze inventarisaties vinden plaats in het kader van het Subsidiestelsel Natuur en landschap – SNL- waarin onder andere het monitoren van broedvogels in een zesjarige cyclus wordt vereist en waarvan de resultaten worden gerapporteerd aan de betreffende provincie. Sovon Vogelonderzoek Nederland voerde de inventarisatie uit als onderdeel van het consortium De Vlinderstichting, Sovon & EIS voor Staatsbosbeheer Nederland. Het veldwerk werd uitgevoerd door Klaas Jager, Martin Brandsma en Willem van Manen.

Contactpersonen bij Staatsbosbeheer waren Bas van Gennip en Widmar van der Meer. Een concept van dit rapport werd doorgelezen door Bas Hissel en Bas van Gennip, waarvoor veel dank. Rob Bijlsma, Arend van Dijk, Stef Waasdorp, Richard Ubels, Widmar van der Meer en Aldrik Pot worden bedankt voor het doorgeven van aanvullende waarnemingen. Rob Bijlsma controleerde bovendien de roofvogelnesten in een deel van Boswachterij Smilde.

Aekingerzand, gezien vanuit de uitkijktoren op de overgang naar Het Broek (19 april 2022, Willem van Manen).

2. Gebiedsbeschrijving

De onderzochte terreinen liggen in het uiterste oosten van de Provincie Friesland en in Zuidwest-Drenthe en de totale oppervlakte bedraagt 4928.4 ha. Bij de SNL-broedvogelkarteringen worden standaard alleen de beheertypes onderzocht die kwalificerend zijn voor broedvogels. Bepaalde types, als vennen, hoogveen en sommige graslanden hebben geen kwalificerende broedvogelsoorten en vielen aanvankelijk buiten de opdracht. In overleg is besloten om deze terreindelen binnen het Drents-Friese Wold wel mee te karteren, maar daarbuiten niet.

Figuur 1. Overzicht van het gekarteerde gebied en in de tekst gebruikte toponiemen.

2.1. Drents-Friese Wold

Bossen

De eigendommen van Staatsbosbeheer in het Drents-Friese Wold (4597.6 ha) bestaan uit de voormalige Boswachterijen Appelscha (Friese deel) en Smilde (Drentse deel). Het grootste deel van dit gebied bestaat uit bos. Langs de noordrand, tegen de bebouwing van Appelscha, en in het Dieverzand en Berkenheuvel, bestaat het bos uit stuifzandbebossing met voornamelijk grove den en hier en daar Oostenrijkse den en zomereik, aangeplant rond 1900. Lange tijd bleven deze bossen vrij van ondergroei, maar in de laatste decennia is in veel percelen een ondergroei van zomereik, vuilboom en Amerikaanse vogelkers opgeslagen. Daar waar dit niet het geval is, staat soms een dichte mat van kraaiheide, met name in het zuidelijk deel. In deze bossen vindt in Berkenheuvel begrazing plaats met runderen. Naast

grazen, is het omknakken van struiken een geliefde bezigheid van deze dieren. Daarbij hebben ze het vooral voorzien op vuilboom, want de oudere krenten en zomereiken zijn waarschijnlijk te taai.

Het overige bos is aangeplant op voormalige heide, voornamelijk tussen 1930 en 1950. De belangrijkste boomsoorten zijn fijnspar, douglas en Japanse lariks, beuk en Amerikaanse eik. Een deel hiervan is tijdens de stormen van 1972-73 omgewaaid en her-ingeplant. Ook in deze bossen is in de afgelopen decennia veel jong bos opgeslagen, veelal Japanse lariks, fijnspar, douglas en lijsterbes. Deze ontwikkeling is versterkt doordat in het laatste decennium door het gehele gebied grotere en kleine kaalslagen zijn gerealiseerd, die in snel tempo dichtgroeien. Daarbij werden vooral lariks en Amerikaanse eik geveld en werden fijnspar en grove den gespaard. Mogelijk vanwege verzwakking door de recente serie droge zomers zijn de resterende percelen oudere fijnspar in de afgelopen jaren sterk aangetast door letterzetter. Dit heeft erin geresulteerd dat in grote delen van het gebied geen ouder bos met een min of meer gesloten kroonlaag meer voorkomt.

Vanuit een boomtop is goed te zien hoe de sterfte van fijnspar het bosbeeld domineert (Appelscha vak 5 richting het Groote Veen, 19 juli 2022, Willem van Manen).

Heidevelden

Het gebied is doorspekt met heidevelden en vennen, waarvan er bij vele gedurende de afgelopen jaren het bos langs de randen is weggekapt. De meeste heidevelden werden in het verleden jaarrond begraaasd met schapen, maar vanwege de komst van de wolf was dat in 2022 niet meer het geval. Alleen lokaal vond nog schapenbegrazing plaats met een kudde, die 's nachts in een speciale wolf-proof kraal werd gedreven. De gemiddelde intensiteit van de schapenbegrazing is hierdoor sterk afgenomen. Op de meeste heidevelden en anderszins open delen in het gebied slaan voortdurend veel jonge boompjes op. Tot voor kort werden deze grootschalig en machinaal verwijderd, in recente jaren kleinschalig en handmatig, met name door Stef Waasdorp. Hierdoor is een mozaïek van struwelen en open delen ontstaan.

In de voormalige Boswachterij Appelscha ligt het Aekingerzand, een stuifzandgebied met een oppervlakte van 340 ha. In de afgelopen 20 jaar zijn de bospercelen, rond dit destijds nog kleine stukje stuifzand (circa 130 ha), successievelijk gekapt waardoor een groot, open gebied is ontstaan. De kern bestaat uit stuifzand met een rand van struikheide en verspreide zomereiken en vliegdennen. De omringende kapvlaktes zijn in het algemeen schaars begroeid met grassen. Het Aekingerzand vormt een geheel met het zuidelijker Broek, de uiterste bovenloop van de Vledder Aa (175 ha). Dit gebied is ongeveer 15 jaar geleden afgegraven. Op de zandige delen slaat veel jonge grove den op, op de lemiger delen van Het Broek ook berk, fijnspar en sitkaspar. De Ganzenpoel (71 ha) is grotendeels ontstaan door de kap van bos tussen een aantal kleine heidevelden en vennen. Het is een geaccidenteerd gebied met heide en grassen en kent veel gradiënten. De Hoekenbrink (40 ha) bestaat uit een hogergelegen ven, een stukje hoogveen en twee uitgestoven laagtes, van elkaar gescheiden door enkele met dennenbos begroeide ruggen. Hildenberg (35 ha) is een tamelijk vlak heideveld. Het is nooit met bos ingeplant en

vooral begroeid met struikhei op de droge delen en met pijpenstrootje en dophei in de deels uitgeveende natte delen.

Oude Willem

De Oude Willem is een langgerekte voormalige landbouwenclave met een oppervlakte van 445 ha en een gemiddelde breedte van circa 700 m, die het Drents-Friese Wold van noordoost naar zuidwest doorsnijdt. Het gebied ligt langs de Tilgrup, een gegraven afwatering, die zijn oorsprong heeft in de hoogveenontginningen tussen Hoogersmilde en Appelscha, en uitmondt in de bovenloop van de Vledder Aa. Circa 10 jaar geleden is in de zuidwestelijke hoek de toplaag afgegraven en sinds die tijd is geleidelijk de rest van het gebied eigendom geworden van Staatsbosbeheer. Enkele boerderijen zijn er verdwenen, sommige percelen zijn afgegraven en de meeste sloten zijn enkele jaren geleden gedempt, zodat het gebied kon vernatten. In de zomer van 2022 werden lokaal delen van het gebied gehooïd. Op plekken met veel pitrus wordt dit zo nu en dan weggemaaid. De natte zuidwesthoek is inmiddels grotendeels begroeid met wilgenopslag (tot 2 m hoog), die vanwege de natte winter en de gedempte afvoeren diep in het water stonden.

Open water

Open water is in het gebied aanwezig in verspreid liggende vennen, waarvan de Grenspoel (3.3 ha) op het Aekingerzand en Ganzenpoel (2.8 ha) met afstand het grootst zijn. Alle andere vennen zijn kleiner dan 1.5 ha. De meeste vennen hebben een redelijk ontwikkelde oeverbegroeiing, maar sommige, zoals de Grenspoel, hebben een kale rand. In het westen van het gebied ligt het Canadameer, een voormalige zandwinning, die al jarenlang als recreatieplas in gebruik is.

Sommige delen van het bos konden in het vroege voorjaar zelfs met laarzen aan nauwelijks worden doorkruist (Smilde vak 20, 1 mei 2022, Willem van Manen).

Vernatting van het gebied

Ten behoeve van land- en bosbouw is met de ontginning van de voormalige heidevelden en hoogvenen een doeltreffende ontwatering aangelegd, waardoor het gebied sterk is verdroogd. Sinds een jaar of 15 is binnen het nationaal park begonnen met het geleidelijk ontmantelen van dit netwerk. Vooral de uitbreidingen van de bezittingen in de Oude Willem hebben de mogelijkheden voor vernatting vergroot. Na de natte winter van 2022 stonden aanzienlijke delen van het gebied blank. Het ging om de

bospercelen ten noordoosten van de Hoekenbrink, tot diep in Alberta (110 ha), het bos ten zuidwesten van de Ganzenpoel (25 ha), lager gelegen delen van de Oude Willem (50 ha) en de centrale slenk in het Broek (40 ha). Deze delen droogden in de loop van het voorjaar geleidelijk op, maar op sommige plekken stond water tot in juli. Het diepste deel van de Oude Willem behield de hele zomer water.

Recreatie

Aan vrijwel alle randen van het Drents-Friese Wold liggen grote campings of huisjesterreinen en in nagenoeg het hele gebied wordt intensief gerecreëerd middels een dicht net van fietspaden, wandelpaden, ATB-routes, routes voor aangespannen wagens en ruiterspaden. Vanwege de vernatting was echter een deel van de paden tot in mei niet begaanbaar. In de afgelopen vijf jaar is verder een aanzienlijk aantal paden afgesloten (of simpelweg niet vrijgemaakt van gevallen bomen). Op het Aekingerzand zijn paden formeel afgesloten met bebording en dit lijkt te werken. Vanwege deze maatregelen zijn inmiddels aanzienlijke “stille” delen ontstaan.

2.2. Vledderveld

Cultuurhistorisch behoort Vledderveld (111.4 ha) tot het esdorpenlandschap met een licht glooiende bodem op arme (dek)zandgrond, aan de oostkant begrensd door de Vledder Es en verderop overgaand in het stroomdal van de Vledder Aa. Het omliggende gras- en akkerland wordt meest intensief agrarisch gebruikt.

Accentbepalend is (middel)oud tot jong bos op een reliëfrijke bodem, afgewisseld door natte heide en vennen. Het bos heeft op veel plaatsen een tamelijk open structuur met een gemengde samenstelling waarin naaldbomen overheersen. Naaldbos bestaat uit opstanden van douglas, fijnspar, grove den, lariks en Oostenrijkse den. Meest voorkomende loofbomen zijn zomereik, berk en Amerikaanse eik. Op de meeste plekken is een matige tot lokaal rijke struiklaag aanwezig, veelal van Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers, berk, hazelaar, lijsterbes en vuilboom. Daarnaast is verspreide jonge naald- en loofopslag voorhanden. Het grootste heideareaal bevindt zich aan de noordoostkant. Voorts bevinden zich in het gebied enkele vennen en poelen.

De vele wandel- en fietspaden (soms brede zandpaden) worden actief benut door recreanten. Het beheer is gericht op ontwikkelen van een gevarieerd (loof)bos met een open structuur en geleidelijke overgangen. Regelmatig worden vellingen verricht (meest in naalddhoutopstanden) en gaten in de bosrand gekapt, zodat spontane (loof)opslag en ondergroei een kans krijgt. Met kappen wordt geprobeerd uitheemse soorten als Oostenrijkse den en Amerikaanse eik enigszins terug te dringen. Ten aanzien van heide richt het beheer zich op het tegengaan van verdroging en openhouden ter bescherming van waardevolle vegetaties. Het afgelopen decennium zijn enkele corridors gekapt om bosranden te creëren en heidevelden met elkaar te verbinden. Aanvullend vindt de laatste jaren ook begrazing plaats met behulp van ‘mobiele schaapskuddes’ binnen afgerasterde bos- en heidedelen.

2.3. Landschapselementen in het omringende cultuurland

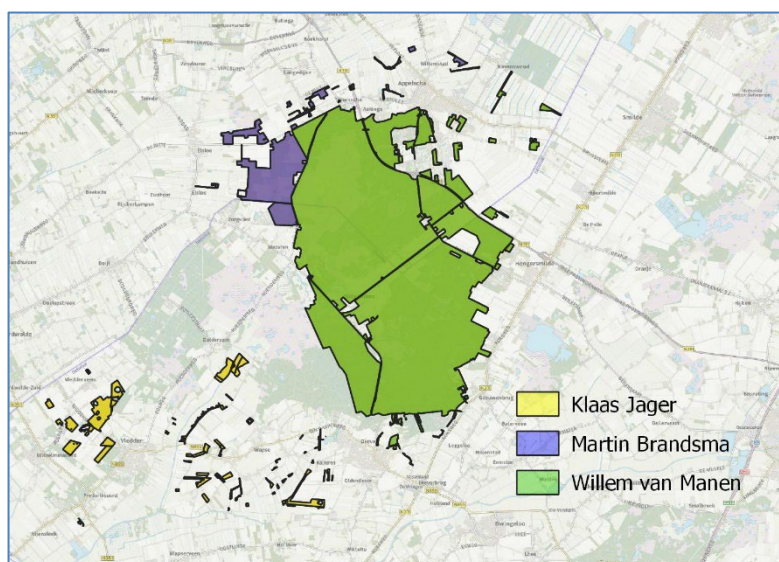
De eigendommen van Staatsbosbeheer rond Diever, Wapse en Appelscha (219.3 ha) bestaan veelal uit houtwallen en enkele graslanden in het beekdal van de Vledder-Aa, es-bosjes, ruilverkavelings-aanplanten en enkele heideveldjes, omgeven door agrarisch cultuurland. Overgangen naar het omringende agrarische landschap zijn over het algemeen vrij hard, behalve daar waar terreindelen grensden aan eigendom van Staatsbosbeheer dat niet in de inventarisatie was betrokken vanwege het beheertype.

In het algemeen betreft het bosjes en wallen met zomereik in een leeftijd tussen 50 en 100 jaar. Uitzondering vormt een ouder parkbos binnen de bebouwing van Appelscha, dat voor een deel veel ouder is, vermoedelijk circa 150 jaar.

3. Werkwijze en omstandigheden in 2022

3.1. Veldwerk

Het veldwerk werd uitgevoerd door Klaas Jager (omgeving Vledder, 220 ha), Martin Brandsma (Elsloo-Appelscha, 446 ha) en Willem van Manen (de rest, 6264 ha)(figuur 2). In grote lijnen is de uitgebreide territoriumkartering toegepast, zoals beschreven in Van Dijk & Boele (2011). Bij de kartering lag de nadruk op de soorten van de SNL-lijst, aangevuld met algemenere soorten. Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Pimpelmees, Koolmees en Vink werden niet integraal gekarteerd, wel in een proefvlak van 32 ha (zie betreffende paragraaf in resultaten).

Figuur 2. Verdeling van het veldwerk.

Er werden vier integrale inventarisatieronden uitgevoerd in de periode maart-juni. Open gebieden werden één of twee keer extra bezocht voor Grauwe Klauwier en Draaihals en een groot deel van het gebied werd in juli vanuit boomtoppen gecheckt op de aanwezigheid van wespdiëven. Deze bezoeken zijn in Bijlage 1 gelabeld als bezoek 5 en 6. Gemiddeld werd 6.9 minuten per hectare besteed aan veldwerk. Meestal is voor of rond zonsopgang begonnen, exacte bezoektijden zijn te vinden in Bijlage 1. In de middaguren, wanneer de zangintensiteit veelal afneemt, werd tijd gestoken in het zoeken van roofvogelnesten of werden open gebiedsdelen doorkruist, waar bij veel soorten de aanwezigheid van de waarnemer zang of alarm opwekt.

Nachtrondes waren niet verplicht en zijn aan het begin van het seizoen niet uitgevoerd, maar in juni zijn alle heidevelden tenminste eenmaal in de avondschemer en soms aanvullend in de ochtendschemer bezocht. Natte delen zijn ook eerder in het seizoen ver voor zonsopgang bezocht om nachtactieve soorten vast te stellen. Van de soorten van moerassen (ralachtigen) en heide (Nachtzwaluw) is daardoor waarschijnlijk een redelijk beeld verkregen. Omdat een groot deel van de bossen niet in de schemer is bezocht, is de inventarisatie van Bosuil, Ransuil en Houtsnip niet compleet.

De af te leggen route (fietsend of te voet) werd aangepast aan de terreingesteldheid, de tijd van de dag en de weersomstandigheden.

Territoria werden voornamelijk vastgesteld aan de hand van zingende of baltsende vogels. In geval van zeldzame soorten en soorten met grote, overlappende territoria of leefgebieden, werd geprobeerd een zo hoog mogelijke (nest indicatieve) broedcode te verzamelen en de nestplaats zo nauwkeurig mogelijk te lokaliseren. Dit om te voorkomen dat niet-broedvogels werden meegeteld en om over- of onder telling van moeilijk karteerbare soorten te voorkomen. Dit is specifiek gedaan bij roofvogels, Raaf, Zwarte Specht en Grauwe Klauwier. Tijdens de inventarisatie lag de focus op het verzamelen van uitsluitende waarnemingen, d.w.z. waarnemingen van tegelijkertijd zingende of baltsende individuen.

Binnen het gebied zijn diverse andere onderzoekers actief in BMP-proefvlakken, met roofvogelonderzoek of anderszins. Gegevens uit deze bronnen zijn niet integraal verwerkt in de resultaten vanwege verschillen in methode en interpretatie in het veld. Wel zijn bij een aantal soorten nestindicatieve waarnemingen of nestvondsten opgenomen in de resultaten in dit rapport. Waar mogelijk wordt dit vermeld in de soortteksten en het is sowieso aangegeven in de database.

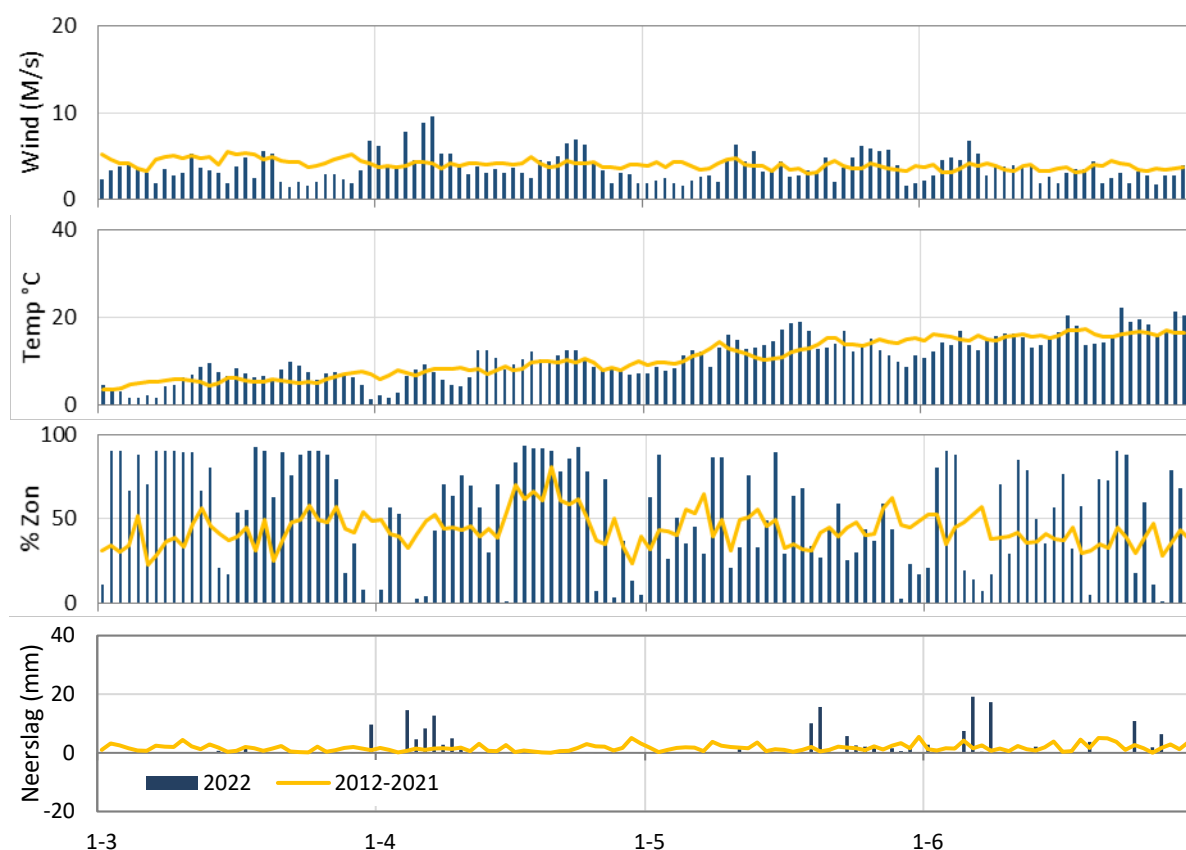
3.2. Interpretatie

In het veld werden de waarnemingen, voorzien van broedcode, ingevoerd op telefoon of tablet in de app Avimap. Clustering van waarnemingen tot territoria gebeurde geautomatiseerd op basis van de criteria zoals beschreven in van Dijk & Boele (2011), maar met een lichte aanpassing vanwege het geringe aantal bezoeken (5 i.p.v. 8). Met name van zeldzame soorten is de clustering gecheckt en zonodig aangepast. Eventuele aanpassingen staan vermeld in het opmerkingenveld in de basisdata. De clustercriteria zijn terug te vinden op de verspreidingskaarten in bijlage 2. Nestvondsten of nest-indicatieve waarnemingen telden in alle gevallen mee. De stippen op de verspreidingskaarten zijn de locaties van waarnemingen met de hoogste broedcode of anders de laatste meetellende waarneming binnen de geïnterpreteerde territoria.

3.3. Weers- en overige omstandigheden

Het voorjaar van 2022 werd voorafgegaan door een zachte winter met vrij veel neerslag. Het is niet aannemelijk dat er vanwege de weersomstandigheden significant meer sterfte onder standvogels is opgetreden dan gebruikelijk. Er heerste vogelgriep in delen van Nederland, maar in het onderzoeksgebied zijn daarvan geen tekenen opgemerkt. Zaaddracht van alle boomsoorten was mager, van zomereik en beuk vrijwel ontbrekend. Dit kan van negatieve invloed zijn geweest op het aantal zaadeters onder de vogels. Waarschijnlijk was het ook de reden voor een zeer lage stand van bosmuis en rosse woelmuis.

De weersomstandigheden in het voorjaar waren in het algemeen zeer geschikt voor vogelinventarisatie. Er waren weinig dagen met veel wind, de temperatuur was normaal, het was vaak zeer zonnig en neerslag beperkte zich tot korte periodes in begin april, halverwege mei en begin juni (figuur 3).

Figuur 3. Wind, temperatuur, zonschijn en neerslag in Eelde in het voorjaar van 2022, vergeleken met de periode 2012-2021. Bron: KNMI.

3.4. Foutenmarges

Er zijn geen redenen om aan te nemen dat de resultaten van de karteringen afwijken van een reguliere basiskartering. Hoewel het lijkt alsof in het Drents-Friese Wold relatief weinig tijd is besteed per hectare, komt dit vooral doordat het gebied bijzonder groot is, waardoor efficiënt kon worden gewerkt.

Bij enkele soorten is het waarschijnlijk dat datumgrenzen (data waartussen een waarneming vereist is om tot een territorium te komen) bij het clusteren van waarnemingen tot territoria, van aanzienlijke invloed zijn op het aantal territoria. Zanglijster en Houtduif zijn hiervan de beste voorbeelden. Van beide soorten tellen waarnemingen pas mee na 15 april, dus na de eerste twee rondes. Zanglijsters zijn op dat moment gepaard en in de kwalitatief betere territoria zijn er eieren en soms al jongen, met als gevolg dat de mannetjes niet meer zingen, of de zang beperken tot enkele strofes voor zonsopgang. De zangpiek, die in maart tot diep in de dag doorgaat, wordt hiermee buitenspel gezet, wat leidt tot zeer veel ongebruikte waarnemingen (bij deze kartering 204 waarnemingen op 345 territoria). Problematischer dan het uitkomen op een te laag aantal, is hierbij dat het juist de territoria op de betere zanglijsterplekken zijn, die hierdoor wegvallen, zodat het verspreidingsbeeld niet klopt en in het ergste geval spiegelbeeldig is aan de werkelijkheid. Voor de Houtduif geldt iets soortgelijks (86 ongebruikte waarnemingen op 89 territoria), maar bij deze soort is het minder duidelijk of de datumgrens ook van invloed is op de gevonden verspreiding. Bij veel andere soorten geldt dit probleem in veel mindere mate en kan soms worden opgelost door beter te kijken (zie soorttekst *Grauwe Klauwier*).

De grote hoeveelheid neerslag in de winter zorgde voor een buffer, zodat een paar buiige dagen in begin april konden leiden tot bijzondere omstandigheden op het meestal kurkdroge Aekingerzand, hier met hazenspoor op de voorgrond (8 april 2022, Willem van Manen).

4. Resultaten

4.1. Resultaten integrale kartering 2022

In totaal werden 98 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het onderzoeksgebied, waarvan 90 integraal werden gekarteerd (tabel 1).

Tabel 1. Aantallen en dichtheden van broedvogels in het Drents-Friese Wold (4208 ha) in 2022. RL=Rode Lijst-status, KW=kwetsbaar, GE=gevoelig, BE=bedreigd, EB=ernstig bedreigd.

Soort	N	N/100 ha	RL	Soort	N	N/100 ha	RL
Grote Canadese Gans	3	0.06		Raaf	1	0.02	GE
Grauwe Gans	75	1.52		Zwarte Mees	140	2.84	GE
Nijlgans	12	0.24		Kuifmees	162	3.29	
Mandarijneend	2	0.04		Glanskop	93	1.89	
Zomertaling	5	0.10	BE	Matkop	67	1.36	GE
Slobeend	3	0.06	KW	Boomleeuwerik	63	1.28	
Wilde Eend	69	1.40		Veldleeuwerik	146	2.96	GE
Wintertaling	6	0.12	KW	Staartmees	68	1.38	
Tafeleend	1	0.02		Fluiter	20	0.41	
Kuifeend	8	0.16		Rietzanger	1	0.02	
Kwartel	7	0.14		Kleine Karekiet	9	0.18	
Dodaars	17	0.34		Bosrietzanger	13	0.26	
Wespendief	7	0.14		Sprinkhaanzanger	7	0.14	
Sperwer	9	0.18		Zwartkop	821	16.66	
Havik	9	0.18		Tuinfluiter	104	2.11	
Buizerd	38	0.77		Braamsluiper	3	0.06	
Waterral	14	0.28		Grasmus	138	2.80	
Porseleinhoen	2	0.04	KW	Vuurgoudhaan	58	1.18	
Waterhoen	4	0.08		Goudhaan	176	3.57	
Meerkoet	15	0.30		Boomklever	181	3.67	
Kraanvogel	3	0.06	GE	Boomkruiper	347	7.04	
Kievit	9	0.18		Spreeuw	104	2.11	
Kleine Plevier	2	0.04		Zanglijster	314	6.37	
Houtsnip	12	0.24		Grote Lijster	63	1.28	KW
Watersnip	10	0.20	BE	Grauwe Vliegenvanger	57	1.16	GE
Holenduif	27	0.55		Blauwborst	15	0.30	
Houtduif	168	3.41		Bonte Vliegenvanger	120	2.44	
Zomertortel	6	0.12	KW	Gekraagde Roodstaart	170	3.45	
Koekoek	7	0.14	KW	Paapje	3	0.06	BE
Kerkuil	1	0.02		Roodborsttapuit	143	2.92	
Oehoe	1	0.02	GE	Tapuit	22	0.45	BE
Bosuil	3	0.06		Heggenmus	80	1.62	
Ransuil	1	0.02	KW	Gele Kwikstaart	7	0.14	GE
Nachtzwaluw	29	0.59		Witte Kwikstaart	26	0.53	
Draaihals	9	0.18	EB	Graspieper	107	2.17	GE
Kleine Bonte Specht	22	0.45		Boompieper	326	6.62	
Grote Bonte Specht	393	7.97		Appelvink	247	5.01	
Zwarte Specht	20	0.41		Goudvink	104	2.11	
Groene Specht	28	0.57		Groenling	8	0.16	
Torenvalk	1	0.02	KW	Kneu	65	1.32	GE
Grauwe Klauwier	32	0.65	BE	Kruisbek	38	0.77	
Wielewaal	13	0.26	KW	Putter	61	1.24	
Gaai	156	3.17		Sijs	4	0.08	
Kauw	7	0.14		Geelgors	122	2.48	
Zwarte Kraai	36	0.73		Rietgors	46	0.93	

Merel, Roodborst, Winterkoning, Tjiftjaf, Fitis, Pimpelmees, Koolmees en Vink waren als broedvogel aanwezig, maar zijn alleen geteld in een proefvlak van 32 ha (zie verderop). Ook Houtsnip, Ransuil, Bosuil en Kerkuil zijn niet integraal geteld (zie werkwijze).

Ten opzichte van eerdere karteringen waren Kraanvogel en Oehoe nieuw als broedvogel in het gebied. Van Middelste Bonte Specht werden aan de zuidrand van het Drents-Friese Wold, tegen de es en bebouwing van Diever, vijf territoria aangetroffen, alle precies buiten de grens van het Staatsbosbeheer-eigendom.

De meeste broedvogelsoorten kwamen voor in de aaneengesloten kern van het gekarteerde gebied. De meegekarteerde landschapsfragmenten herbergden meer en zeldzamer soorten wanneer ze grensden aan natuurgebieden (die niet werden meegekarteerd vanwege SNL-doeltype of omdat ze geen eigendom zijn van Staatsbosbeheer).

De plas in het Groote Veen met een paar Canadese Ganzen (2 april 2022, Willem van Manen).

4.2.SNL-beheertypen

In tabel 2 staan aantallen van de kwalificerende soorten die in de in het gebied voorkomende beheertypen werden aangetroffen. In het algemeen zijn minder kwalificerende soorten aangetroffen naarmate de oppervlakte van het SNL-pakket kleiner was.

Tabel 2. SNL-typen met kwalificerende vogelsoorten. Alleen die types staan vermeld waarin kwalificerende soorten zijn aangetroffen.

Type	Naam	Opp (ha)	Soort	N
N06.04	vochtige heide	252.13	Grauwe Klauwier	6
			Veldleeuwerik	10
			Sprinkhaanzanger	1
			Paapje	2
			Roodborsttapuit	27
			Graspieper	2
			Geelgors	17
N07.01	droge heide	297.84	Draaihals	5
			Grauwe Klauwier	13
			Boomleeuwerik	19
			Veldleeuwerik	29
			Roodborsttapuit	27
N07.02	zandverstuiving	336.58	Geelgors	29
			Boomleeuwerik	32
N10.02	vochtig hooiland	32.75	Tapuit	22
N12.06	ruigteveld	46.12	Watersnip	3
			Grauwe Klauwier	3
			Bosrietzanger	1
			Sprinkhaanzanger	2
			Grasmus	26
			Roodborsttapuit	1
			Kneu	4
			Putter	3
			Geelgors	3
			Wespendief	5
N15.02	dennen- eiken- en beukenbos	1 837.08	Kleine Bonte Specht	10
			Zwarte Specht	8
			Groene Specht	18
			Wielewaal	8
			Raaf	1
			Fluiter	15
			Vuurgoudhaan	30
			Boomklever	88
			Appelvink	142
			Sijs	1
			Geelgors	20
			Wespendief	2
			Kleine Bonte Specht	3
N16.03	droog bos met productie	510.88	Zwarte Specht	3
			Groene Specht	6
			Wielewaal	1
			Fluiter	3
			Vuurgoudhaan	18
			Boomklever	52
			Appelvink	44
			Geelgors	8

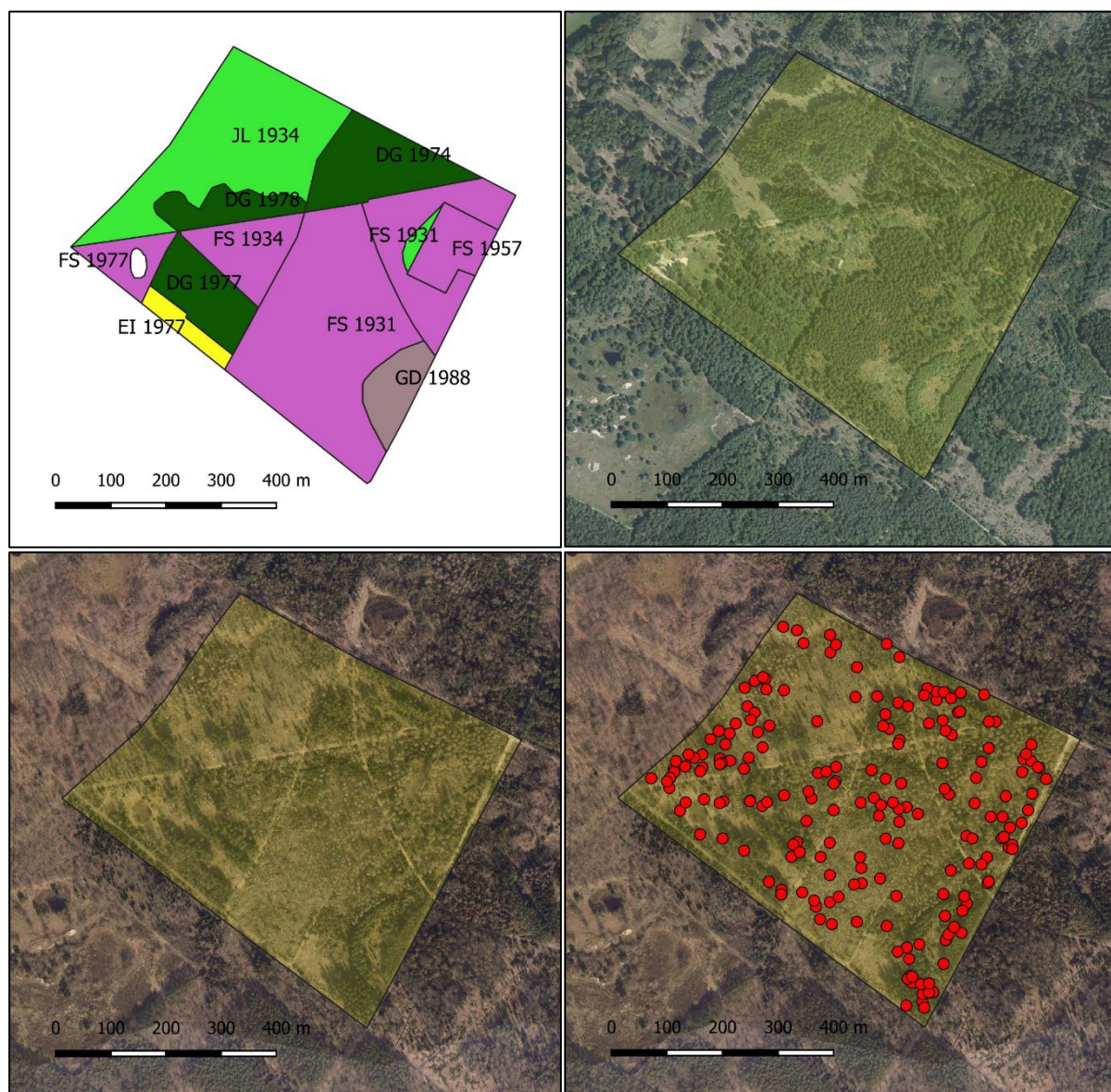
4.3. Alle soorten in een proefvlak

Algemene soorten werden alleen gekarteerd in een proefvlak met een oppervlakte van 32.9 ha (figuur 4). Dit proefvlak is geselecteerd omdat het voor een groot deel bestaat uit dood fijnsparbos en de geschiedenis die van Boswachterij Smilde weerspiegelt in een notendop. Rond de eeuwwisseling bestonden de percelen nog hoegenaamd uit gesloten bos, dat voor het grootste deel stamde uit de jaren dertig van de vorige eeuw. De jongere delen, met name douglas, waren aangeplant in reactie op de stormen van 1972 en 1973, die grote schade toebrechten aan de Drentse bossen. Kort na 2000 is begonnen met het creëren van kleinschalige kaalkappen om meer diversiteit in het bos aan te brengen, wat nog goed te zien is op de luchtfoto van 2016. Na 2016 is een groot deel van de lariksen in de noordhoek gekapt, omdat lariksen onder beheerders ongewenst zijn en zich invasief vermenigvuldigen op opengevallen plekken. Waarschijnlijk was het met name de droge zomer van 2018 die het resterende oude fijnsparbos heeft verzwakt, waarna letterzetters vrijwel alle bomen de das om deden. Vermoedelijk zijn de meeste bomen dood gegaan in 2019 en waren ze in 2022 dus 2-3 jaar dood.

In sommige delen van de recent gestorven fijnsparpercelen was in het voorjaar van 2022 nog nauwelijks vegetatie aanwezig. In deze delen vestigden zich Boompieper en Gekraagde Roodstaart (Smilde van 77, 23 juni 2022, Willem van Manen)

De verspreiding van waarnemingen (figuur 4 rechtsonder) laat zien dat de hoogste dichtheid werd bereikt in de minst aangetaste bossen. Verder domineren soorten van jonger bos het soortenspectrum (tabel 3). In het algemeen zijn de dichtheden niet erg hoog

Figuur 4. Proefvlak waarin alle soorten broedvogels werden gekarteerd met linksboven de situatie rond 2000 met hoofdboomsoort en kiemjaar (voor de historici onder de lezers in de kleuren die waren te vinden op de op linnen geplakte kaarten uit de jaren zeventig), rechtsboven 2016, linksonder 2022 en rechtsonder eveneens 2022 inclusief alle broedvogelwaarnemingen (Bron: Staatsbosbeheer en PDOK).

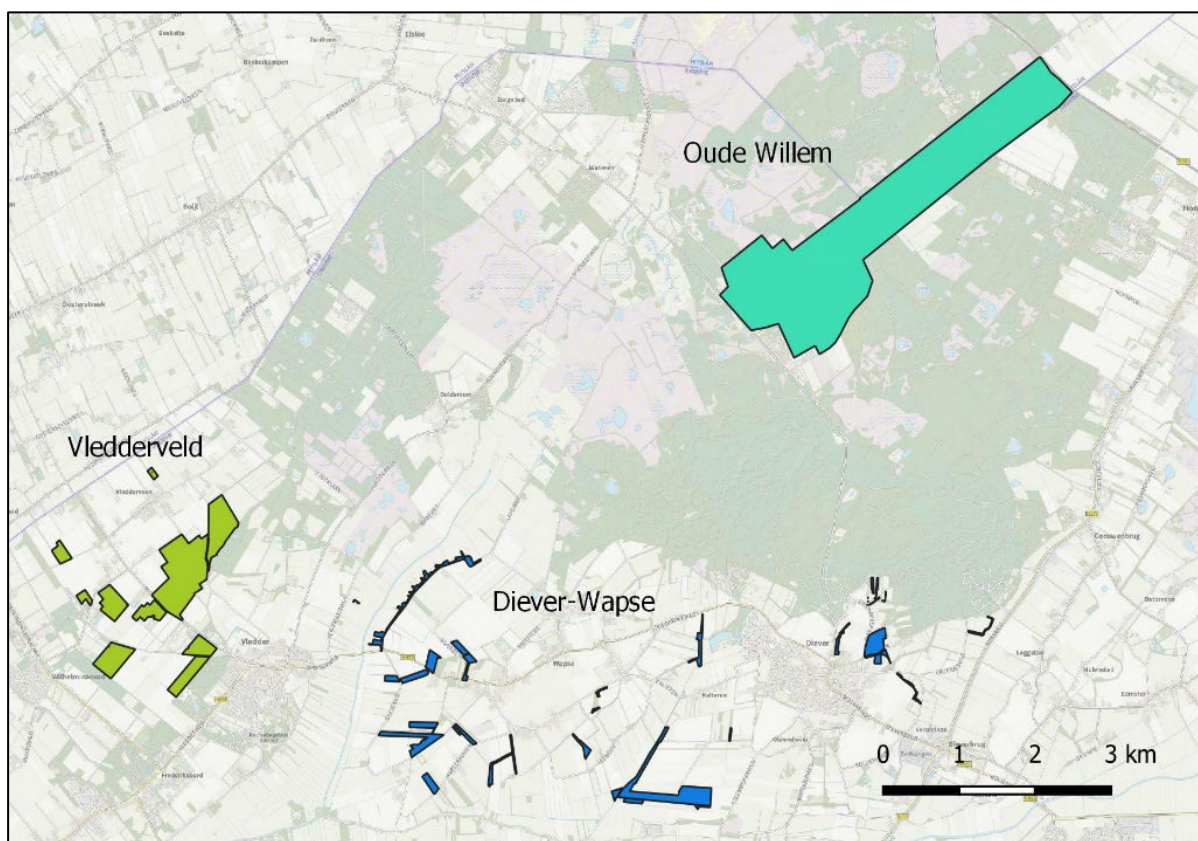
Tabel 3. Aantallen broedvogels in 32.9 ha afgestorven en deels omgevallen fijnsparbos.

Soort	N	N/10 ha	Soort	N	N/10 ha
Grote Bonte Specht	3	9.1	Boomkruiper	3	9.1
Gaai	3	9.1	Merel	2	6.1
Zwarte Mees	2	6.1	Zanglijster	1	3.0
Kuifmees	1	3.0	Grauwe Vliegenvanger	2	6.1
Pimpelmees	3	9.1	Roodborst	9	27.4
Koolmees	4	12.2	Gekraagde Roodstaart	3	9.1
Staartmees	1	3.0	Heggenmus	2	6.1
Fitis	7	21.3	Boompieper	2	6.1
Tjiftjaf	7	21.3	Vink	5	15.2
Zwartkop	5	15.2	Appelvink	2	6.1
Goudhaan	2	6.1	Kruisbek	2	6.1
Winterkoning	9	27.4			

4.4. Vergelijking met de kartering in 2015 in enkele gebiedsdelen

In 2015 werd een groot deel van het in 2022 gekarteerde gebied eveneens gekarteerd (van Manen 2015). In deze paragraaf worden de aantalsveranderingen in 2015-2022 besproken in de Oude Willem (430 ha), het Vledderveld (121 ha) en in de landschapselementen bij Diever en Wapse (73 ha). Oude Willem werd in beide jaren onderzocht door Willem van Manen, Vledderveld en de landschapselementen in beide jaren door Klaas Jager. De vastgestelde aantallen staan in de tabellen 4-6. Van de overige gebiedsdelen (kern van het Drents-Friese Wold) zijn ook aantallen van eerdere decennia beschikbaar en deze worden behandeld in de volgende paragraaf.

Bij de gebieden die alleen in 2015 en 2022 zijn onderzocht moet worden bedacht dat het om gegevens van twee jaren gaat en er dus nauwelijks van een trend kan worden gesproken (behalve in de Oude Willem, waar de veranderingen enorm waren). Daarbij zijn Vledderveld en de landschapselementen bij Diever en Wapse klein van oppervlakte, terwijl de randlengte juist groot is. Veranderingen in de vogelstand kunnen hierdoor makkelijk op toeval berusten, doordat territoria de ene keer binnen, de andere keer buiten de gebiedsgrens kunnen vallen.

Figuur 5. Begrenzing van de gebieden die in zowel 2015 als 2022 zijn gekarteerd, maar waarvan geen oudere data voorhanden is.

Oude Willem

De Oude Willem was in 2015 nog voor een groot deel regulier agrarisch, met een mix van bouw- en grasland, maar al in de winter van 2016 werd begonnen met het dempen van sloten. De hoofdafvoer, de Tilgrup, is gedempt in 2019. Daarvoor in de plaats kwam een nieuwe meanderende en ondiepe slenk. Dit leidde tot een sterke toename van graslandsoorten als Veldleeuwerik, Watersnip en zelfs een verviervoudiging bij de Graspieper (tabel 4). Echter Kievit en Gele Kwikstaart namen licht af en het aantal Geelgorzen decimeerde. Ook het aantal Zwarte Kraaien, ook een cultuurvolger, halveerde. Door de vernatting nam het aantal water- en moerasvogels sterk toe. Soorten van ruigte namen licht in aantal toe. Er is maar een kleine hoeveelheid bos in het gebied en de veranderingen bij bosvogels berusten vooral op toeval.

De bebouwing in het gebied is in beide jaren onvoldoende nauwkeurig geteld, waardoor er geen gegevens zijn over de veranderingen bij Huismus, Ringmus, Spreeuw en Witte Kwikstaart.

Tabel 4. Broedvogels in de Oude Willem in 2015 en 2022.

Soort	2015	2022	Soort	2015	2022
Dodaars	0	1	Gekraagde Roodstaart	1	1
Ooievaar	1	1	Paapje	1	0
Grauwe Gans	5	26	Roodborsttapuit	24	28
Grote Canadese Gans	0	1	Zanglijster	6	7
Nijlgans	1	1	Grote Lijster	1	3
Wintertaling	1	3	Sprinkhaanzanger	1	5
Wilde Eend	27	36	Rietzanger	0	1
Zomertaling	0	4	Bosrietzanger	0	3
Slobeend	0	3	Kleine Karekiet	0	2
Kuifeend	0	1	Braamsluiper	0	1
Kwartel	1	4	Grasmus	30	36
Waterral	2	10	Tuinfluit	4	10
Porseleinhoen	1	2	Zwartkop	12	19
Waterhoen	0	1	Vuurgoudhaan	0	1
Meerkoet	0	11	Grauwe Vliegenvanger	2	1
Kievit	4	2	Bonte Vliegenvanger	4	4
Watersnip	2	4	Staartmees	0	2
Holenduif	2	1	Glanskop	1	2
Houtduif	3	7	Matkop	1	0
Zomertortel	1	0	Boomklever	1	0
Koekoek	1	1	Boomkruiper	2	2
Kerkuil	0	1	Grauwe Klauwier	5	7
Grote Bonte Specht	1	1	Gaai	1	0
Veldleeuwerik	22	39	Zwarte Kraai	7	4
Boompieper	17	26	Groenling	3	0
Graspieper	19	84	Putter	8	16
Gele Kwikstaart	9	7	Kneu	8	16
Heggenmus	2	0	Appelvink	1	3
Blauwborst	2	11	Geelgors	27	3
Zwarte Roodstaart	1	1	Rietgors	14	20

Vledderveld

Bosvogels namen zowel toe (meeste spechten), maar ook af (mezen, Goudhaan, Fluit). Bij de roofvogels werden twee Sperwers vervangen door een Havik (tabel 5). Struweelsoorten waren meest constant en bij de soorten van halfopen terrein namen Boompieper en Geelgors in aantal af, maar namen Groene Specht en Gekraagde Roodstaart in aantal toe. Het is niet makkelijk om een lijn in de veranderingen te ontdekken, wat waarschijnlijk deels een gevolg is van de kleine oppervlakte en de grote randlengte.

Tabel 5. Broedvogels in het Vledderveld in 2015 en 2022.

Soort	2015	2022	Soort	2015	2022
Dodaars	3	0	Fluit	2	0
Grauwe Gans	3	5	Goudhaan	21	9
Nijlgans	1	2	Vuurgoudhaan	3	3
Kuifeend	4	4	Grauwe Vliegenvanger	8	3
Havik	0	1	Bonte Vliegenvanger	5	8
Sperwer	2	0	Staartmees	2	2
Buizerd	5	5	Glanskop	15	8
Waterral	2	2	Matkop	13	9
Waterhoen	4	3	Kuifmees	5	2
Meerkoet	4	1	Zwarte Mees	5	6
Holenduif	2	3	Boomklever	14	10
Groene Specht	0	2	Boomkruiper	22	26
Zwarte Specht	0	1	Wielewaal	1	1

Soort	2015	2022	Soort	2015	2022
Grote Bonte Specht	20	35	Grauwe Klauwier	1	0
Kleine Bonte Specht	2	0	Gaai	14	12
Boompieper	35	20	Groenling	2	3
Heggenmus	2	5	Putter	10	5
Gekraagde Roodstaart	6	13	Kneu	3	2
Roodborsttapuit	2	2	Kruisbek	0	1
Zanglijster	19	26	Goudvink	11	5
Grote Lijster	6	3	Appelvink	8	11
Grasmus	13	12	Geelgors	19	5
Tuinfluiter	12	16	Rietgors	2	1
Zwartkop	61	68			

Landschapselementen bij Diever en Wapse

Nog sterker dan bij het Vledderveld worden in deze vaak lintvormige elementen de aantalsveranderingen sterk bepaald door de geringe oppervlakte en enorme randlengte. Echter vrijwel alle soorten die in 2015 in behoorlijk aantal voorkwamen, waren in 2022 flink in aantal afgenomen of zelfs verdwenen (tabel 6). In een aantal gevallen, bijvoorbeeld bij de Grauwe Klauwier, was duidelijk dat op de locaties waar ze eerder wel zaten, vanwege toenemende beschaduwing het struweel te ijl was geworden om te dienen als broedplaats. Afname van Boompieper, Gekraagde Roodstaart en Geelgors zou kunnen betekenen dat de aangrenzende open delen (deels open natuur, deels agrarisch) minder geschikt zijn geworden. Soorten van ouder bos als spechten, Grauwe Vliegenvanger, Boomklever en Appelvink namen in aantal toe.

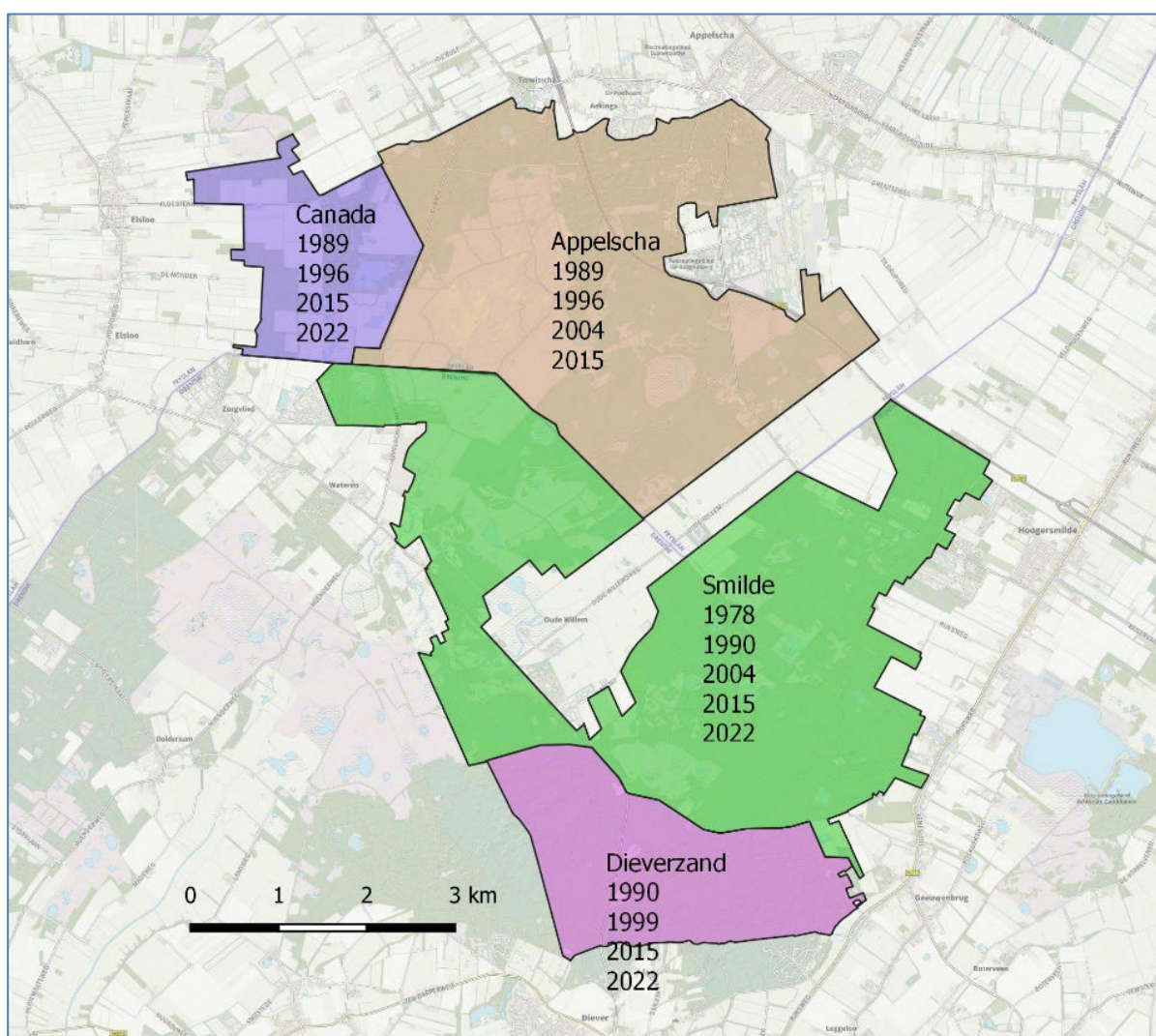
Tabel 6. Broedvogels in de landschapselementen bij Diever en Wapse in 2015 en 2022.

Soort	2015	2022	Soort	2015	2022
Grauwe Gans	0	3	Spotvogel	3	0
Nijlgans	1	0	Braamsluiper	1	0
Mandarijneend	0	2	Grasmus	28	15
Wintertaling	1	1	Tuinfluiter	52	31
Slobeend	1	0	Zwartkop	88	71
Kuifeend	2	0	Grauwe Vliegenvanger	6	7
Sperwer	1	1	Bonte Vliegenvanger	1	3
Buizerd	6	3	Staartmees	14	0
Waterral	1	2	Glanskop	3	1
Meerkoet	1	1	Matkop	3	2
Holenduif	1	0	Boomklever	5	7
Koekoek	1	2	Boomkruiper	27	20
Groene Specht	0	1	Wielewaal	1	3
Grote Bonte Specht	16	20	Grauwe Klauwier	5	0
Kleine Bonte Specht	2	3	Gaai	15	13
Boompieper	43	18	Groenling	2	0
Heggenmus	23	2	Putter	5	3
Gekraagde Roodstaart	12	10	Kneu	6	4
Roodborsttapuit	5	2	Goudvink	5	4
Zanglijster	24	17	Appelvink	2	5
Grote Lijster	2	3	Geelgors	40	7
Bosrietzanger	2	0	Rietgors	5	2
Kleine Karekiet	6	8			

4.5. Aantalsveranderingen in de grote boskern

Boswachterij Smilde werd in 1978 gekarteerd door Kees van Scharenburg in het kader van de tweede ronde milieukartering van de Provincie Drenthe (gegevens Provincie Drenthe, van den Brink *et al.* 1996). De informatie uit deze kartering is alleen beschikbaar in de vorm van totalen per telgebied en vanwege de grenzen van telgebieden kan alleen het deel van de boswachterij, uitgezonderd Dieverzand en Berkenheuvel worden vergeleken. In 1990 werd de gehele boswachterij onderzocht door Maria Quist in opdracht van Staatsbosbeheer (Quist 1991). In 1999 werd alleen het zuidelijk deel van de boswachterij, Dieverzand en Berkenheuvel gekarteerd door Rob Bijlsma (Bijlsma 2000) en in 2004 het complementerende deel door Henk Jan Ottens en Willem van Manen (van Manen 2004). In 2015 is Boswachterij Smilde in zijn geheel onderzocht door Willem van Manen (van Manen 2015).

Boswachterij Appelscha (het Friese deel) werd in 1989 gekarteerd door Rob Vogel (Vogel 1990) en in 1996 door Willem van Manen (van Manen 1997). In 2004 werd de boswachterij gekarteerd, exclusief het deel ten westen van het Canadameer door Willem van Manen. In 2015 is het hele gebied onderzocht door Willem van Manen (van Manen 2015). Gebieden en de jaren van kartering staan weergegeven in figuur 6, aantalsveranderingen in tabellen 7-10.

Figuur 6. Delen van het Drents-Friese Wold die eerder zijn onderzocht op broedvogels met jaartal van kartering. De deelgebieden corresponderen met de tabellen 3-6 en worden van links naar rechts en van boven naar beneden aangeduid met: Canadameer (392 ha), Boswachterij Appelscha (1.508 ha), Boswachterij Smilde (1.892 ha) en Dieverzand (577 ha).

Kanttekeningen bij de vastgestelde aantallen

In 1978 werd een aantal schaarse soorten gekarteerd en werden van de overige soorten schattingen gemaakt. Bij de betrouwbaarheid van de schattingen kunnen vraagtekens worden geplaatst, maar verschillen met latere karteringen zijn vaak dermate groot dat ook bij een foutenmarge van een factor

twee, de verschillen voor een aantal soorten intact blijven. Bij de karteringen in 1989 en 1990 is waarschijnlijk in het veld makkelijker omgesprongen met uitsluitende waarnemingen dan in de periode daarna. Dit vertaalt zich in lagere aantallen tijdens de latere karteringen. Het is dan ook belangrijk om de waarden in tabellen 7-10 met enig voorbehoud te benaderen.

*Tabel 7. Aantalsveranderingen in Appelscha (1508 ha). De hoge aantallen in 1989 hebben deels betrekking op een andere interpretatie in het veld. + aanwezig in onbekend aantal, ? mogelijk aanwezig, * minimumaantal in 2015 en 2022.*

Soort	89	96	04	15	22	Soort	89	96	04	15	22
Dodaars	6	0	5	2	7	Heggenmus	+	13	26	20	23
Geoorde Fuut	2	0	0	3	0	Zwarte Roodstaart	1	0	0	0	0
Grauwe Gans	0	0	0	6	11	Gekraagde Roodstaart	102	40	13	46	49
Grote Canadese Gans	0	0	0	2	2	Paapje	2	0	0	0	0
Nijlgans	0	0	2	2	5	Roodborsttapuit	5	8	16	54	56
Bergeend	1	1	0	0	0	Tapuit	3	9	18	21	19
Krakeend	1	0	0	0	0	Zanglijster	+	+	118	89	83
Wintertaling	4	0	0	1	0	Grote Lijster	35	14	17	21	20
Wilde Eend	19	7	11	10	11	Kleine Karekiet	0	0	0	2	0
Zomertaling	0	0	0	0	1	Spotvogel	1	0	0	0	0
Kuifeend	3	1	1	3	3	Braamsluiper	4	2	0	0	0
Wespendief	0	3	3	3	3	Grasmus	3	5	3	11	20
Havik	3	4	3	3	3	Tuinfluter	+	+	6	8	10
Sperwer	5	7	7	1	3	Zwartkop	+	+	100	183	214
Buizerd	13	13	16	11	8	Fluiter	7	1	1	7	5
Torenvalk	1	2	1	0	1	Goudhaan	468	+	+	+	55
Boomvalk	2	1	0	0	0	Vuurgoudhaan	12	7	10	26	30
Fazant	1	0	0	0	0	Grauwe Vliegenvanger	49	10	5	21	20
Waterhoen	3	0	0	0	1	Bonte Vliegenvanger	37	14	13	53	37
Meerkoet	6	0	3	3	4	Staartmees	40	36	49	32	19
Scholekster	1	0	0	0	0	Glanskop	77	37	49	27	20
Kleine Plevier	0	1	1	0	1	Matkop	110	20	40	29	14
Kievit	1	0	0	0	0	Kuifmees	196	45	65	51	50
Houtsnip*	4	4	3	4	4	Zwarte Mees	775	+	+	+	39
Grutto	1	0	0	0	0	Boomklever	4	11	34	72	84
Wulp	2	0	0	0	0	Boomkruiper	156	51	85	114	95
Kokmeeuw	0	1	0	4	0	Wielewaal	5	1	1	1	2
Holenduif	32	14	9	5	14	Grauwe Klauwier	1	0	0	3	4
Houtduif	+	+	+	34	65	Gaai	112	+	+	31	41
Zomertortel	74	29	16	6	0	Ekster	?	1	0	0	0
Koekoek	11	4	2	3	1	Notenkraker	0	1	0	0	0
Kerkuil*	?	1	?	?	?	Kauw	20	7	13	4	7
Bosuil*	0	4	3	4	0	Zwarte Kraai	+	+	18	13	9
Ransuil*	31	11	2	1	1	Raaf	0	1	0	0	0
Nachtzwaluw	0	0	1	6	15	Spreeuw	+	+	50	13	31
Draaihals	1	0	0	2	3	Groenling	5	+	+	8	1
Groene Specht	11	10	7	6	6	Putter	0	0	0	17	33
Zwarte Specht	12	3	3	5	8	Sijs	34	0	0	3	0
Grote Bonte Specht	221	50	54	102	103	Kneu	25	10	14	34	22
Kleine Bonte Specht	1	2	2	0	6	Barmsijs	10	0	0	0	0
Boomleeuwerik	18	33	51	57	32	Kruisbek	3	0	0	6	13
Veldleeuwerik	7	5	46	78	41	Grote Kruisbek	0	0	2	0	0
Duinpieper	1	0	0	0	0	Goudvink	187	32	22	16	36
Boompieper	454	88	49	97	101	Appelvink	74	38	56	77	75
Graspieper	7	2	9	13	3	Geelgors	95	51	21	56	47
Witte Kwikstaart	11	14	17	17	13	Rietgors	3	2	3	3	6

Tabel 8. Aantalsveranderingen rond het Canadameer (389 ha). De hoge aantallen in 1989 hebben deels betrekking op een andere interpretatie in het veld. + aanwezig in onbekend aantal, ? mogelijk aanwezig, * minimumaantal in 2015 en 2022.

Soort	1989	1996	2015	2022	Soort	1989	1996	2015	2022
Dodaars	2	1	3	2	Blauwborst	0	0	1	1
Geoorde Fuut	2	1	4	0	Gekraagde Roodstaart	10	5	7	4
Grauwe Gans	0	0	15	6	Paapje	2	0	0	0
Nijlgans	0	0	3	1	Roodborsttapuit	1	0	5	9
Bergeend	4	1	0	0	Zanglijster	+	+	15	13
Wintertaling	8	0	0	0	Grote Lijster	5	2	5	2
Wilde Eend	18	0	4	1	Sprinkhaanzanger	4	0	0	0
Slobeend	1	0	0	0	Spotvogel	1	0	1	0
Kuifeend	2	1	3	2	Braamsluiper	3	0	0	0
Havik	2	1	1	0	Grasmus	52	4	12	11
Sperwer	2	2	0	2	Tuinfluter	+	+	12	8
Buizerd	5	3	2	2	Zwartkop	+	+	55	32
Torenvalk	1	0	0	0	Fluiter	2	1	1	0
Boomvalk	1	0	0	0	Goudhaan	89	+	+	7
Kwartel	3	0	0	0	Vuurgoudhaan	4	1	1	0
Fazant	6	0	0	0	Grauwe Vliegenvanger	6	1	5	1
Waterral	0	0	2	0	Bonte Vliegenvanger	10	0	2	1
Waterhoen	1	0	0	0	Staartmees	10	11	12	5
Meerkoet	2	1	1	1	Glanskop	8	3	6	3
Scholekster	2	2	1	0	Matkop	27	8	8	4
Kleine Plevier	0	1	0	0	Kuifmees	15	5	2	4
Kievit	1	1	0	0	Zwarte Mees	103	+	+	6
Watersnip	0	0	1	0	Boomklever	0	0	5	8
Holenduif	1	0	0	0	Boomkruiper	20	7	14	17
Houtduif	+	+	5	9	Wielewaal	1	0	0	1
Zomertortel	7	13	1	3	Grauwe Klauwier	0	0	1	3
Koekoek	1	0	0	0	Gaai	18	+	6	5
Ransuil*	6	2	0	0	Zwarte Kraai	+	+	3	4
Groene Specht	1	0	0	1	Spreeuw	?	?	0	1
Zwarte Specht	1	0	0	0	Groenling	1	+	2	0
Grote Bonte Specht	36	3	16	17	Putter	0	0	9	1
Kleine Bonte Specht	0	0	0	2	Sijs	1	0	0	0
Boomleeuwerik	0	2	4	0	Kneu	27	3	6	1
Veldleeuwerik	6	1	13	7	Kruisbek	1	0	0	0
Boompieper	96	26	34	16	Goudvink	23	2	5	1
Graspieper	0	0	2	0	Appelvink	12	3	13	6
Gele kwikstaart	15	0	0	0	Geelgors	36	21	12	6
Witte Kwikstaart	9	+	2	1	Rietgors	6	3	6	1
Heggenmus	+	4	5	2					

Tabel 9. Aantalsveranderingen in Boswachterij Smilde (1887 ha). De aantallen in 1978 berusten deels op extrapolaties of schattingen. De hoge aantallen in 1990 hebben soms betrekking op een andere interpretatie in het veld. + aanwezig in onbekend aantal, ? mogelijk aanwezig, * minimumaantal in 2015 en 2022.

Soort	78	90	04	15	22	Soort	78	90	04	15	22
Dodaars	11	9	8	10	7	Blauwborst	0	0	0	3	3
Grauwe Gans	0	0	0	4	21	Gekraagde Roodstaart	470	78	31	79	81
Grote Canadese Gans	0	0	1	2	1	Paapje	1	0	0	0	3
Nijlgans	0	0	7	4	5	Roodborsttapuit	4	1	24	39	43
Krakeend	0	1	0	0	0	Tapuit	0	1	2	4	3
Wintertaling	22	9	1	4	3	Zanglijster	810	+	140	151	132
Wilde Eend	34	+	18	15	14	Grote Lijster	50	49	26	32	26
Slobeend	6	0	0	0	0	Sprinkhaanzanger	0	1	0	1	2
Tafeleend	1	0	0	0	1	Bosrietzanger	4	1	0	0	1
Kuifeend	2	4	1	6	0	Spotvogel	35	1	0	0	0
Wespendief	0	4	4	2	2	Braamsluiper	38	5	0	2	2
Havik	6	9	5	5	3	Grasmus	48	5	14	29	24
Sperwer	10	12	3	2	2	Tuinfluit	550	+	5	16	10
Buizerd	30	25	24	20	11	Zwartkop	370	+	186	274	292
Torenvalk	14	1	0	0	0	Fluit	1	91	10	15	9
Boomvalk	2	0	0	0	0	Goudhaan	1900	+	+	+	80
Waterhoen	7	2	0	1	0	Vuurgoudhaan	105	37	17	22	23
Meerkoet	10	+	1	0	0	Grauwe Vliegenvanger	125	51	15	32	23
Kraanvogel	0	0	0	0	3	Bonte Vliegenvanger	39	47	17	34	22
Scholekster	1	1	0	0	0	Staartmees	76	+	53	64	36
Kleine Plevier	0	1	2	0	1	Glanskop	6	60	38	34	40
Kievit	1	1	1	0	0	Matkop	325	84	63	50	29
Watersnip	0	0	0	0	2	Kuifmees	400	131	84	77	68
Houtsnip*	4	14	8	5	7	Zwarte Mees	1250	+	+	+	56
Wulp	4	0	0	0	0	Boomklever	0	1	31	96	63
Tureluur	3	0	0	0	0	Boomkruiper	690	195	133	145	130
Kokmeeuw	250	0	0	1	0	Wielewaal	5	6	1	3	5
Holenduif	14	16	12	5	9	Klapekster	0	1	0	0	0
Houtduif	1400	+	+	41	50	Grauwe Klauwier	0	0	0	6	16
Zomertortel	800	106	26	7	3	Gaai	66	+	+	68	52
Koekoek	15	13	3	6	2	Ekster	19	?	0	0	0
Oehoe	0	0	0	0	1	Kauw	5	24	1	0	0
Bosuil*	0	2	3	3	3	Zwarte Kraai	14	+	16	6	7
Ransuil*	19	35	1	0	0	Raaf	0	0	0	1	0
Nachtzwaluw	1	0	5	7	14	Spreeuw	+	+	27	22	19
Draaihals	0	0	0	2	6	Keep	1	0	0	0	0
Groene Specht	19	22	4	13	12	Groenling	22	+	+	6	4
Zwarte Specht	16	16	4	5	10	Putter	0	0	2	15	15
Grote Bonte Specht	64	191	75	151	158	Sijs	0	9	0	5	4
Kleine Bonte Specht	0	3	4	9	8	Kneu	500	+	10	22	21
Boomleeuwerik	0	8	25	25	30	Barmsijs	7	0	0	0	0
Veldleeuwerik	0	?	28	41	37	Kruisbek	2	3	0	16	17
Boompieper	580	218	106	104	119	Grote Kruisbek	0	0	1	0	0
Graspieper	0	0	23	19	5	Goudvink	85	89	33	21	44
Witte Kwikstaart	+	+	15	10	9	Appelvink	4	88	77	96	111
Heggenmus	830	+	30	34	50	Geelgors	102	79	25	37	41
Nachtegaal	1	1	0	0	0	Rietgors	17	2	3	5	12

Tabel 10. Aantalsveranderingen in Dieverzand/Berkenheuvel (574 ha). De aantallen in 1978 berusten deels op extrapolaties of schattingen. De hoge aantallen in 1990 hebben soms betrekking op een andere interpretatie in het veld. + aanwezig in onbekend aantal, ? mogelijk aanwezig, * minimumaantal in 2015 en 2022.

Soort	1990	1999	2015	2022	Soort	1990	1999	2015	2022
Dodaars	0	0	0	1	Zanglijster	+	+	27	24
Grauwe Gans	0	0	1	0	Grote Lijster	7	4	0	3
Wilde Eend	?	6	4	0	Zwartkop	+	+	74	52
Wespendief	1	0	1	2	Fluiter	13	0	12	6
Havik	1	1	1	2	Goudhaan	+	+	+	26
Sperwer	4	2	0	1	Vuurgoudhaan	13	2	5	6
Buizerd	6	3	5	2	Grauwe Vliegenvanger	18	4	6	4
Torenvalk	1	0	0	0	Bonte Vliegenvanger	34	12	48	57
Boomvalk	1	0	0	0	Staartmees	+	+	15	5
Waterhoen	0	0	1	0	Glanskop	16	13	23	21
Houtsnip	10	1	0	1	Matkop	16	+	23	7
Holenduif	13	3	0	0	Kuifmees	65	28	53	42
Houtduif	+	4	6	8	Zwarte Mees	+	+	+	37
Zomertortel	7	3	0	0	Boomklever	2	5	30	12
Koekoek	5	0	0	0	Boomkruiper	54	18	41	38
Nachtzwaluw	2	0	0	0	Wielewaal	1	0	0	0
Bosuil	1	1	2	0	Gaai	+	8	14	17
Ransuil	10	1	0	0	Kauw	3	0	0	0
Draaihals	1	0	0	0	Zwarte Kraai	+	1	0	0
Groene Specht	8	1	1	1	Raaf	0	0	1	1
Zwarte Specht	6	0	1	1	Spreeuw	+	9	3	4
Grote Bonte Specht	77	32	42	42	Putter	0	0	1	4
Kleine Bonte Specht	3	2	1	1	Sijs	1	3	4	0
Boomleeuwerik	4	1	0	1	Kruisbek	3	3	3	6
Boompieper	97	50	25	15	Goudvink	16	9	11	11
Heggenmus	+	?	2	2	Appelvink	22	4	30	34
Gekraagde Roodstaart	85	38	11	8	Geelgors	2	0	0	1

Watervogels

In veel gevallen volgde het aantalsverloop de landelijke trend (bijlage 3). Ganzen vestigden zich in de jaren negentig (Canadese en Nijlgans) en na 2004 (Grauwe Gans). Het aantal Canadese en Nijlganzen stabiliseerde na 2015, maar het aantal Grauwe Ganzen nam verder toe. Eenden namen, met uitzondering van Kuifeend, in aantal af en enkele soorten verdwenen. Waterhoen en Meerkooit namen in aantal af en Waterral vestigde zich lokaal in de vennen, al werden ze daar in 2022 niet meer vastgesteld. Dodaars en Geoorde Fuut bleven aanvankelijk aanwezig in min of meer constant aantal. In 2022 werden echter geen Geoorde Futen meer aangetroffen, terwijl het aantal Dodaarsen stabiel bleef. In 2015 broedden er al wel Kraanvogels op het nabijgelegen Wapserveld en vanwege een stormachtige toename waren er in 2022 al drie paren in het onderzoeksgebied aanwezig.

Oorzaken voor de veranderingen liggen bij de ganzensoorten waarschijnlijk in de groeiende Nederlandse populatie, waardoor inmiddels ook minder geschikte gebieden bezet raken. De afname van eenden zou mogelijk te maken kunnen hebben met toename van grondpredatoren. Vestiging van de Kraanvogel heeft te maken met de sterke opmars, aanvankelijk in Oost-Europa, later ook in West-Europa.

Roofvogels, uilen en kraaien

De Havik bereikte een piekje in de jaren negentig, maar de stand is inmiddels gehalveerd en zit nu onder het niveau van 1978. De Sperwer liet een sterke daling zien en was tijdelijk bijna verdwenen als broedvogel. In 2022 werden weer aanzienlijk meer broedgevallen vastgesteld dan in 2015. De Buizerd was redelijk stabiel sinds de jaren tachtig, maar sinds 2015 heeft er een sterke daling plaatsgevonden (van 38 naar 23 territoria). De Wespendief bleef tamelijk stabiel, waarschijnlijk is de soort bij de karteringen in 1978 en 1989 over het hoofd gezien. De Boomvalk verdwenen als broedvogel uit het gebied en de Torenvalk nam sterk af. De laatste soort werd in 2015 niet als broedvogel vastgesteld, maar in 2022 was weer een succesvol broedend paar aanwezig op het Aekingerzand.

Hoewel uilen in 2015 en 2022 niet volledig werden gekarteerd, is zonneklaar dat de Ransuil, eens veruit de meest talrijke uil, nu nagenoeg is verdwenen uit het gebied. De Bosuil vestigde zich in de jaren tachtig

en nam daarna geleidelijk toe. In 2019 werd voor het eerst een Oehoe vastgesteld in het gebied (nest met jongen). Dit territorium bleef tot op heden jaarlijks bezet.

Gaaien zijn vaak niet meegenomen in de karteringen en de trend is onduidelijk. Ten opzichte van 2015 bleef het aantal gelijk. Eksters waren aan het eind van de jaren zeventig nog gewone broedvogels aan de randen van de bossen. In de jaren negentig zat nog een enkel paar dicht tegen de bebouwing van Appelscha, maar al in 2004 broedden er geen Eksters meer in het gebied. Zwarte Kraaien zijn geleidelijk in aantal afgenomen. Ze komen nu uitsluitend in bosranden voor, meest in de buurt van bebouwing, maar ook rond en op het Aekingerzand. In 2022 werden iets minder territoria vastgesteld dan in 2015. De Kauw is nu nagenoeg uit de bossen verdwenen. In de jaren tachtig en negentig waren veel van de holenclusters van Zwarte Specht nog bezet door Kauwen, in 2015 en 2022 was dat alleen nog het geval bij twee holenclusters langs de uiterste randen van Boswachterij Appelscha, waarbij het aantal paren in 2022 hoger was dan in 2015 (7 tegen 4). De Raaf is sinds 1996 jaarlijks vertegenwoordigd met één of twee paren. Sinds 2000 wordt jaarlijks één nest gevonden, in 2021 twee nesten (med. Rob Bijlsma en Stef Waasdorp) maar in 2022 weer eentje.

Haviken hebben vanaf de jaren negentig in toenemende mate te kampen gehad met een afname van prooiaanbod (afname duiven, eenden, weidevogels, spreeuwen, kraaiachtigen, konijnen), waardoor de predatiedruk op overige prooi-soorten is toegenomen. De predatiedruk op Zwarte Kraaien, Eksters, Sperwers, Wespendif, valken, Ransuil en Bosuil in bossen is daardoor hoog. Het is niet onmogelijk dat dit een van de voornaamste redenen is voor afname en verdwijning van deze soorten in bosgebieden. De stabilisering van het aantal Wespendifen, de recente toename van Sperwer en de hervestiging van een Torenvalk kunnen het gevolg zijn van de inmiddels ook sterk afgenomen havikstand. De Oehoe is nog maar recentelijk in het gebied aanwezig, al duiden enkele waarneming in voorjaar en zomer van 2022 in andere hoeken van het gebied op uitbreiding. Oehoes gebruiken niet alleen de nesten van de andere grote roofvogels, maar zijn ook geduchte predatoren van jonge en volwassen Haviken en Buizerds. Wat dit in de toekomst voor effect gaat hebben, zullen we moeten afwachten. Het is niet aannemelijk dat de daling van het aantal paren sinds 2015 hiervan al een effect is. Deze daling werd namelijk ook vastgesteld in vergelijkbare gebieden waar nog geen Oehoes als broedvogel voorkomen (eigen gegevens Hooghalen).

Soorten van agrarisch cultuurland

Wulp, Tureluur, Kievit en Scholekster zijn nooit algemeen in het gebied geweest, maar zijn nu verdwenen als broedvogel. Ook de Kokmeeuw, die bijna uitsluitend foerageert in cultuurland, is op enkele paren na verdwenen. Bij al deze soorten ligt de oorzaak waarschijnlijk in verminderde geschiktheid van (omringend) agrarisch cultuurland om in te broeden en foerageren. Daarnaast kan de toename van bodempredatoren een rol spelen.

De decimering van de duivensoorten heeft waarschijnlijk te maken met veranderende landbouwmethodes en mogelijk ook met veranderingen in gewaskeuze. Sinds 2015 nam het aantal Holenduiven en Houtduiven iets toe, wat kan duiden op stagnering van afname.

Soorten van jong bos

Als soorten van jong bos kunnen worden aangemerkt: Zomertortel, Spotvogel, Braamsluiper, Grasmus, Tuinfluiter, Zwartkop, Heggenmus, Kneu en Goudvink. Al deze soorten bereikten in 1978 (tabel 8) flinke aantallen, vooral in de her-ingeplante stormvloktes uit 1972-73. In deze jonge aanplant bevonden zich ook grote aantallen Boompiepers en Geelgorzen. De meeste van deze soorten namen bijzonder sterk af met het ouder worden van de bossen en komen nu voor in klein aantal of zijn geheel verdwenen. Restanten van populaties van soorten die ooit vooral in jong bos broedden, zijn nu te vinden op de heidevelden (Kneu, Boompieper, Geelgors en in mindere mate Grasmus).

Alleen Zwartkoppen hebben een nieuw habitat gevonden in de dichte jonge opslag die nu opslaat op de kleinere kapvloktes en in de soms dichte verjonging in oudere percelen. Met het afsterven van grote oppervlaktes fijnspar is meer van dergelijk habitat beschikbaar gekomen, wat leidde sinds 2015 tot een lichte toename van Heggenmus (van 61 naar 76) en tot een verdubbeling van Goudvink (van 53 naar 92). In principe zou dergelijk habitat ook geschikt moeten zijn voor Matkop (ook behandeld onder naaldbos), maar wellicht is de opslag daarvoor nog te jong, want het aantal Matkoppen halveerde tussen 2015 en 2022.

Soorten van oudere bossen

Van de spechten zijn het waarschijnlijk vooral de Grote- en Kleine Bonte Specht die profiteerden van het ouder worden van het bos. De grote aantallen van Grote Bonte Specht in 1989 en 1990 zijn waarschijnlijk vooral het gevolg van een waarnemerseffect. Met name de Boomklever profiteerde van het ouder worden van de bossen. Bij de Boomkruiper lijkt dat niet het geval: de hoogste aantallen werden gevonden in 1978, 1989 en 1990. Ook de Glanskop, waarvan soms wordt gedacht dat het een exponent is van ouder bos, lijkt de afgelopen decennia gestaag af te nemen. Alleen in het Dieverzand nam deze

soort toe, mogelijk als gevolg van het opslaan van een struiklaag aldaar. De Appelvink was in 1978 nog bijzonder schaars in de Drentse bossen, maar was in 1989 al talrijk. Met het ouder worden van de bossen is de soort niet verder toegenomen. Mogelijk is, net als bij Glanskop, de samenstelling van het bos (boomsoorten, menging, struiklaag) voor Appelvinken belangrijker dan de leeftijd van het bos. Vergeleken met 2015 waren de aantallen van bovengenoemde soorten opmerkelijk stabiel, met uitzondering van de Boomklever, waarvan het aantal voor het eerst sinds de vestiging daalde van 203 territoria in 2015 naar 167 in 2022. Mogelijk heeft dit te maken heeft met de kap van lariks en het afsterven van fijnspar. In tegenstelling tot de andere soorten leidde dit bij de Boomklever tot lokaal verdwijnen. Echter ook in het Dieverzand en Berkenheuvel, waar nauwelijks kap en sterfte plaatsvond, halveerde het aantal Boomklevers.

Soorten van naaldbos

Kuifmees en Matkop zijn vanaf 1978 sterk in aantal afgenomen. Beide soorten hebben een voorkeur voor niet al te oud bos en het is mogelijk dat de afname te maken heeft met het ouder worden van de bossen. De samenstelling van boomsoorten, door selectieve kap van naaldbout ten opzichte van loofhout en daardoor verkleining van naaldboutareaal, is bij deze soorten wellicht een minder belangrijke factor. Matkoppen, die ook voorkomen in puur loofhout, namen in dezelfde periode namelijk even sterk af als Kuifmezen. Zwarte Mezen en Goudhanen werden in 2022 voor het eerst sinds jaren weer geteld in het gebied. Dat leverde een schokkende afname op ten opzichte van 1978. Destijds is het aantal geschat en waarschijnlijk niet al te betrouwbaar, maar de schatting leverde bij beide soorten een factor 20 hogere aantallen op dan in afgelopen jaar. Ook Vuurgoudhanen waren in het begin van de tellingen algemener dan in latere jaren. Al waren er in 2022 opvallend veel Vuurgoudhanen, de aantallen van 1990 en 1978 werden niet meer benaderd. Het is niet aannemelijk dat de afname van doen heeft met de afname van het areaal sparren, want ook binnen het nog aanwezige sparrenareaal is de dichtheid anno 2022 lager. Kruisbek, Grote Kruisbek en Sijs komen voor in jaarlijks sterk wisselende aantallen. Uit de gegevens in het Drents-Friese Wold kan geen trend worden afgeleid.

Soorten van open bos en halfopen terrein

Veel van deze soorten (Groene Specht, Boompieper, Grote Lijster, Gekraagde Roodstaart, Grauwe Vliegenvanger) vertonen een dip vanaf de jaren negentig en zijn in het afgelopen decennium weer toegenomen. Dit heeft tenminste deels te maken met het aanvankelijk dichtgroeien van het ouder en hoger wordende bos, en het vanaf 2000 creëren van kleinere en grotere kapvlaktes en vervolgens sterfte van fijnspar. Het mechanisme is goed te zien bij vergelijking van de veranderingen bij Boompieper en Gekraagde Roodstaart in het noordelijk deel van Boswachterij Smilde (met kapvlaktes en veel sterfte) en Dieverzand/Berkenheuvel (vrijwel geen kap en weinig sterfte).

Soorten van open terreinen.

In 1990 werden in de stuifzandbebossing van het Dieverzand en Berkenheuvel nog Boomleeuweriken, Nachtzwaluwen en een Draaihals aangetroffen bij brede zandpaden en op grotere open plekken. Al in 1999 was hiervan geen sprake meer en tegenwoordig is zelfs de Boompieper schaars geworden in dit gebied.

De heideterreinen werden in de loop van de tijd flink groter, met als gevolg een toename in de broedvogelbevolking. Van Boomleeuwerik en Graspieper namen de aantallen toe, maar stagneerden sinds 2004 en namen daarna af, van Graspieper recentelijk zelfs zeer sterk. Veldleeuwerik, Kneu en Geelgors piekten rond 2015, waarna een lichte afname volgde. Roodborsttapuit, Grauwe Klauwier, Nachtzwaluw en Draaihals waren aanvankelijk zeer zeldzaam en in sommige jaren afwezig. Recentelijk zijn ze sterk toegenomen, waarbij Draaihals, Nachtzwaluw en Grauwe Klauwier hun aantal nog eens verdubbelden tussen 2015 en 2022. De Tapuit komt alleen voor op het Aekingerzand en hoewel er pieken tot 41 paren zijn vastgesteld (med. Stef Waasdorp), werden er tijdens de karteringen nooit meer dan 25 territoria vastgesteld. In 2022 waren het er iets minder dan in 2015. De Duinpieper verdween als broedvogel, deze soort werd in 1989 gevonden (tabel 4) en daarna nog eenmaal in 1997 (med. Rob Bijlsma).

4.6. Soortbesprekingen

In deze paragraaf is een selectie van soorten besproken. Daarbij wordt vooral informatie verstrekt over zaken die niet rechtstreeks van de verspreidingskaarten kan worden afgelezen.

Grauwe Gans, n=75

Grauwe Ganzen kwamen voor in natte delen van het gebied. Er werd gebroed op eilandjes in vennen, op verhogingen in ondergelopen bos en in één geval op een van de twee nesten die Widmar en ik hadden geplaatst voor het oehoepaar. Op slechts enkele plekken werden paren met jongen waargenomen (1 in

Oude Willem en twee bij de Grenspoel op het Aekingerzand. Bij de Grenspoel kwamen de jonge ganzen tot volle wasdom.

Twee families Grauwe Ganzen, vermoedelijk afkomstig van nesten in het natte Drentse Broek (op achtergrond), foeragerend bij de Grenspoel op het Aekingerzand. Samen met een gezin in de Oude Willem, waren dit mogelijk de enige jongen die in het gebied groot kwamen (27 juni 2022, Willem van Manen).

Zomertaling, n=5

Het hele voorjaar werden Zomertalingen waargenomen in de natte delen van de Oude Willem. Een waarneming in juni van een paar op de Grenspoel is gehonoreerd tot territorium, maar het is onwaarschijnlijk de de talingen daar hebben gebroed.

Wintertaling, n=6

In maart en april werden op behoorlijk wat vennen Wintertalingen waargenomen, maar werden ze later niet meer gezien. Waarschijnlijke broedgevallen werden vastgesteld in de Oude Willem, op de Hoekenbrink en op het Witteveen onder Diever. Er zijn geen paren met jongen gezien.

Wespendief, n=7

Er werden vijf nesten gevonden (onder meer door Stef Waasdorp en Rob Bijlsma) en twee territoria zijn gebaseerd op waarnemingen van baltsende mannetjes op grote afstand van de bekende nesten. Nesten waren gebouwd in grove den (3), douglas (1) en lariks (1). In één nest werden geen eieren gelegd, maar in juni was het vers opgebouwd, was een paar voortdurend aanwezig en werd gezien hoe een Havik werd verjaagd uit het nestbos. In de overige nesten werden eieren gelegd (2x2, rest onbekend aantal) en werden jongen geboren (3x2, de andere onbekend aantal). Van twee nesten vlogen twee jongen uit.

Slangenarend, n=0

Pas in juli werden er Slangenarenden waargenomen in het gebied. Zelf zag ik een exemplaar in de kroon van een den bij de Ganzenpoel, waar de vogel vermoedelijk had geslapen. Rob Bijlsma zag hier veel vaker een exemplaar en Widmar van der Meer zag hoe een Slangenarend een ringslang bemachtigde in de Oude Willem. Al vanaf 2008 worden Slangenarenden waargenomen in het Drents-Friese Wold. Steeds gaat het om vrijwel alleen lichte (2-4-jarige vogels), die laat in het voorjaar arriveren. Als prooien zijn

Ringslang, Adder en Hazelworm aangetroffen (Bijlsma 2019). Of de aanwezigheid van Slangenarenden een voorbode is van broeden in het gebied, blijft de vraag.

Sperwer, n=9

De meeste territoria werden vastgesteld in het noordwesten van het gebied, waar het Drents-Friese Wold overgaat in graslandgebied met verspreide boerderijen. Vermoedelijk is deze verspreiding een reflectie van de prooidichtheid. Met uitzondering van de twee bij het Canadameer werden in alle territoria nesten gevonden: 3 in grove den, 3 in douglas 1 in weymouthden. In al deze nesten werden eieren gelegd, die in vijf gevallen ook uitkwamen. Op twee nesten werden de jongen gepredeerd, waarschijnlijk door een Havik, en van drie nesten vlogen de jongen uit.

Havik, n=9

In alle territoria is een nest gevonden, 8x in lariks, 1x in grove den. In tenminste acht nesten werden eieren gelegd, die in tenminste vijf nesten uitkwamen. Van al deze vijf nesten vlogen jongen uit.

Buizerd, n=38

In 31 territoria werd een nest aangetroffen en alleen in de aaneengesloten bossen van het Drents-Friese Wold werden gegevens over de broedbiologie verzameld. In 25 territoria werden hier 20 nesten gevonden, 10 in lariks, 6 in grove den, 2 in zomereik en 1 in douglas. In tenminste 12 nesten zijn eieren gelegd en in 11 nesten werden jongen geboren. In negen gevallen vlogen de jongen uit, op twee nesten zijn ze gepredeerd door vermoedelijk een Havik. Het broedsucces van de ten opzichte van 2015 sterk gereduceerde populatie was daarmee allerm minst florissant. Dit kan te maken hebben gehad met de lage stand van veldmuis in de omgeving van het gebied en de lage stand van Rosse Woelmuis in het gebied. Tijdens de nestbezoeken werd op twee nesten aan de rand van de Oude Willem een ringslang als prooi aangetroffen.

Waterral, n=14

Waterraltterritoria bevonden zich alle in zompige delen, vooral in pitrus. Er werden twee gepredeerde nesten gevonden in pitruspollen, die nogal opvallen vanwege de opblinkende eischalen.

Waterralnesten zijn lastig te vinden, behalve wanneer er een spoor van gebroken eischalen naar toe leidt (Zuidpunt Het Broek, 4 mei 2022, Willem van Manen).

Porseleinhoen, n=2

Zowel in de vroege ochtendschemer van 29 maart als 1 mei werden in de Oude Willem op twee plekken Porseleinhoentjes gehoord, op één locatie ook nog op 4 mei. Daarna zijn nog wel enkele schemer- of nachtbezoeken gebracht, waarbij werd geluisterd op geschikte plekken, maar werd de soort niet meer waargenomen. Dit kan betekenen dat de vogels waren vertrokken, maar ook is het mogelijk dat ze een vrouwtje hadden aangetrokken, waarna Porseleinhoentjes zeer stil worden (med. Leon Luijten).

Kraanvogel, n=3

Van meet af aan was duidelijk dat er meerdere paren Kraanvogels in het gebied verbleven, maar aanvankelijk was het beeld een beetje chaotisch en dat bleef het in grote lijnen. Het paar in de Ganzenpoel had al eind maart een nest (Arend van Dijk, Stef Waasdorp). Er kwamen één of meerdere eieren uit, maar al snel werd het paar niet meer op deze plek gezien. Wel dook op het Wapserveld een paar met jongen op, dat mogelijk afkomstig was uit de Ganzenpoel, maar het is ook goed mogelijk dat het broedgeval is mislukt.

Het paar op de Hoekenbrink was duetterend op aanwezig op 23 mei en 23 juni, maar werd hier door derden ook eerder (en uitsluitend met Ganzenpoel) waargenomen. Er werd vermoedelijk niet genesteld op deze plek, waar in eerdere jaren wel jongen zijn grootgebracht.

Het paar bij het Prinsenbos werd hier pas op 22 mei voor het eerst gezien. Eerdere waarnemingen stammen van vermoedelijk dit paar werden gedaan in de noordelijke helft van de Oude Willem. Aanvankelijk één vogel, maar later op de dag ook een tweede. Lange tijd bleef onduidelijk of het een broed- of een ruiplek betrof, maar eind juni werd na lang observeren een jong ontdekt, dat later nog vaker zou worden waargenomen.

Kleine Plevier, n=2

Paren werden gevonden op het Aekingerzand, waar Stef Waasdorp een nest vond, dat weliswaar uitkwam, maar waar vermoedelijk geen jongen zijn uitgevlogen. Het andere paar (mogelijk op die plek trouwens twee paren) zat op een kleine kapvlakte in Het Broek. Hier werd veelvuldig gealarmeerd en werd een nest met eischilfers aangetroffen. Waarschijnlijk zijn hier jongen grootgekomen.

Houtsnip, n=12

Territoria zijn gebaseerd op baltsende vogels in de ochtend- en avondschemer, in één geval op een opgejaagde vogel op 26 mei in Berkenheuvel. Omdat Houtsnippen tijdens de balts grote afstanden kunnen afleggen, is niet in alle gevallen zeker of het om verschillende individuen ging en kan het inventarisatieresultaat zowel een over- als onderschatting van het aantal zijn. De concentratie van territoria in de buurt van open gebieden kan reëel zijn, maar eveneens een gevolg van de avondrondes, die waren gericht op Nachtzwaluwen, en waarbij de grotere aaneengesloten bosdelen dus hooguit snel werden doorkruist.

Watersnip, n=10

Territoria zijn alle gebaseerd op baltsende vogels. In de Oude Willem werden deze tegelijkertijd waargenomen, maar in Het Broek werden nooit meer dan twee tegelijk gehoord en zijn dus twee territoria gebaseerd op de afstand ten opzichte van eerder gedane waarnemingen. Watersnippen hebben een lange broedperiode (maart-juli), waarin omstandigheden (nattigheid) sterk kan veranderen. Er is dus een goede kans dat het aantal in Het Broek is overschat.

Zomertortel, n=6

Zomertortels zijn inmiddels bijna uitgestorven in het gebied. Een deel van de territoria berust op de afstand tussen deze- en eerdere waarnemingen en zijn dus niet tegelijkertijd gedaan. Het zou daarmee kunnen dat er extra territoria zijn opgevoerd door rondzwerfende vogels. Deze kans wordt groter naarmate een soort zeldzamer wordt, omdat de kans op het vinden van een partner afneemt. Nog helder staat me voor ogen hoe in 1996 in juli een grote groep Zomertortels foerageerde op (vermoedelijk zaad van rankende helmbloem) op het Aekingerzand. Op sommige kapvlaktes was in 2022 rankende helmbloem nog veelvuldig aanwezig, maar waren er geen Zomertortels meer om ervan te eten.

Koekoek, n=7

Evenals de Zomertortel is de Koekoek sterk afgenomen in het gebied. De dichtheid is nu zo laag dat je in mei en juni lange periodes kan doorbrengen in de gebieden waar territoriumstippen staan, zonder een Koekoek te horen. Vermoedelijk roepen deze Koekoeken wel, maar buiten gehoorafstand. Het is dus mogelijk dat de magere zeven territoria een overschatting betreft.

Kerkuil, n=1

Het territorium berust op de vondst van verse braakballen bij een verlaten schuurtje in de Oude Willem.

Oehoe, n=1

In 2019 werd voor het eerst een nest ontdekt, waarvan uiteindelijk drie jongen uitvlogen. Eén jong werd op de grond ontdekt door een ruiter en naar een asiel gebracht. Het werd teruggeplaatst op een liggende beuk vlakbij het nest en op camerabeelden kon worden gezien hoe de andere twee jongen zich bij dit jong voegden. Het nest betrof een oud nest in een lariks, dat eerder zowel door Havik, Buizerd als Nijlgans in gebruik was geweest. In 2020 was het fors kleiner geworden en hoewel Widmar en ik vlakbij een prachtig platform in een beuk hadden geconstrueerd, kozen de uilen toch voor dit nest. Gevolg was dat de twee jongen voortijdig naar beneden vielen, enige tijd onder de nestboom werden verzorgd door de ouders, maar voor het vliegvlug worden spoorloos waren verdwenen. In 2021 werd ons kunstnest wederom genegeerd. Het oude nest bestond nagenoeg niet meer en de Oehoes kozen voor een vrij klein horst dat een aantal jaren eerder door Wespddieven was gebouwd. Ook dit broedgeval mislukt, in een vroeg stadium. In 2022, er waren in de wijde omgeving geen andere nesten meer voorhanden, werd eindelijk het kunstnest in de beuk bezet. Bij een controle op 15 april, het nest was toen al mislukt, werden eischilfers in de nestkom aangetroffen. Vermoedelijk zijn er kleine jongen geweest.

Ransuil, n=1

De enige verwijzing naar de Ransuil als broedvogel in het gebied is de waarneming van een bedelend jong op het Aekingerzand op 17 juni.

Nachtzwaluw, n=29

De meeste territoria werden vastgesteld aan de hand van zangwaarnemingen tijdens avondrondes halverwege juni. Er zijn enkele waarnemingen van derden gebruikt, zoals een nestvondst in Het Broek en opnames op cameravallen bij het Prinsenbos en het Vossenveen. De soort is waarschijnlijk aan het begin van de jaren negentig absent geweest als broedvogel, vestigde zich aan het eind van dat decennium en nam vervolgens snel toe. De kleinere kapvlaktes tussen het bos zijn waarschijnlijk tijdelijk geschikt voor de soort. Zo werden enkele jaren geleden rond het Prinsenbos nog diverse territoria aangetroffen, in 2022 nog eentje.

Draaihals, n=9

Draaihalzen werden aangetroffen op- of in de buurt van de grotere heidevelden. Er zijn meer waarnemingen van derden op tussenliggende plekken bekend, maar deze kunnen betrekking hebben op de bekende paren en zijn niet opgenomen in de resultaten. Ook onder de negen opgevoerde territoria zit een waarneming van een bij een holte roepende vogel langs de Oude Willem, die kort daarna over de bomen verdween richting Ganzenpoel, waar meerdere paren huizen. Er kan dus waarschijnlijk vrij makkelijk zowel worden over- als onderteld bij deze soort.

Er werden drie nesten gevonden, twee in afgebroken dode fijnsparren en één in een dode berk. Eén van de fijnsparren viel vlak voor of na het uitvliegmoment van de jongen om en het is niet zeker of ze zijn uitgevlogen. Van de andere twee nesten vlogen de jongen uit en op een derde plek werden bedelende uitgevlogen jongen gehoord. Bedelen na het uitvliegen doen Draaihalzen maar kort en dit zegt niets over het broedsucces van de populatie.

Middelste Bonte Specht, n=0

Aan de zijde van Diever werden op vijf plekken roepende Middelste Bonte Spechten gehoord, meest eenmalig. Alle werden waargenomen in de landgoedachtige bossen alhier, die (soms op een paar meter na) geen eigendom zijn van Staatsbosbeheer. Binnen het inventarisatiegebied zijn er wel geschikte plekken, zoals bij Alberta, de hele noordelijke rand van Boswachterij Appelscha en het oude eikenbos in de bebouwde kom van Appelscha. Hier werden lokaal zelfs extra bezoeken gebracht onder goede omstandigheden, echter zonder dat dit leidde tot waarnemingen. Alleen op 8 juli een roepende vogel waargenomen in de buurt van Alberta, maar in deze tijd zwerven er allang uitgevlogen jongen rond.

Zwarte Specht, n=20

De meeste territoria zijn gebaseerd op vondsten van zekere (13) en mogelijk (2) nestplaatsen. Nesten werden vastgesteld in beuk (6), dode fijnspar (3), grove den (2) en Amerikaanse eik (2). De twee mogelijk nesten zaten in dode fijnspar en dode sitka. In alle zekere nesten zijn eieren gelegd, in 12 nesten zijn jongen geboren, die in alle gevallen uitvlogen. Eén nest mislukte in de vroege jongenfase, waarna (vrijwel zeker door dit paar) een nieuwe holte 720 m verderop werd uitgehakt, waarin succesvol jongen werden grootgebracht. Een ander paar in een Amerikaanse eik was minder fortuinlijk: In de vers uitgehakte holte werden de afgebeten veren van een oudervogel aangetroffen en een halve meter hoer lag in een oude holte de vermoedelijke dader, een vrouwtje boommarter met jongen. De dichtheid in het Drents-Friese Wold was in 2022 hoog in vergelijking met andere bossen in Drenthe en het broedsucces ook nog eens uitstekend!

De toename sinds 2015 is overduidelijk en druist in tegen de landelijke trend. De aantallen kunnen goed worden vergeleken, want ook in 2015 is tijdens de kartering intensief gezocht naar nesten.

Torenvalk, n=1

Op het Aekingerzand waren verspreid steeds diverse Torenvalken aanwezig, waaronder een paar dat in een holte in een dode lariks voor het tweede opeenvolgende jaar succesvol jongen grootbracht (med. Widmar van der Meer).

Grauwe Klauwier, n=32

Territoria werden gevonden op ruime open plekken met afwisselend lage en open vegetatie, dichtere bodembedekking en struwelen. Vrijwel alle delen van het gebied waar deze variabelen in voldoende mate voorhanden waren, leverden bezette territoria op. Begin mei, vlak na aankomst van de broedvogels, werden ook op andere plekken, zoals bij Prinsenhof, in de eiken langs de Oude Willem en in het noorden van het Aekingerzand schreeuwende (mèh-roepende) mannetjes aangetroffen. Al deze plekken zijn in juni en juli nauwkeurig geïnspecteerd, zonder dat dit waarnemingen opleverde. Contra de criteria in autocluster, zijn deze waarnemingen dan ook niet opgevoerd als broedgeval. Op andere plekken, die wel geschikt waren, werden in juni en juli juist aanzienlijk meer territoria gevonden dan in mei. Negen territoria zijn gebaseerd op nestvondsten, drie op pas uitgevlogen jongen, zes op voerende ouders, zeven op alarm en zes op alleen waarnemingen van volwassen vogels. Vrijwel alle paren hadden begin juli reeds grote of uitgevlogen jongen en waarschijnlijk zijn dus veel eerste broedsels succesvol geweest. De meeste nesten zaten in dicht struweel van braam, struiken of bosopslag op een hoogte van 1-2 m. Uitzonderingen waren: een nest in laag wilgenstruweel, een meter boven kniediep water in de Oude Willem, een nest op 7 m hoogte in een sitka aan de rand van open terrein in de Ganzenpoel en een nest op 10 m in een grove den met een warrige kruin op de Hoekenbrink.

Van de drie paren Grauwe Klauwier die nestelden langs de rand van dit natte deel van de Oude Willem, broedde er één ook daadwerkelijk in zo'n wilgje, maar foerageerde vooral in een belendenend droog veldje met wat struweel. De andere twee paren broedden in braamstruweel boven droge grond, maar foerageerden wel af en toe in de natte delen (23 mei 2022, Willem van Manen).

Wielewaal, n=13

Wielewalen werden aangetroffen in loofbos langs de randen van heidvelden en andere open gebieden. In gesloten bos ontbrak de soort.

Kauw, n=7

Kauwen broedden uitsluitend in oude holenclusters van Zwarte Specht, direct grenzend aan agrarisch cultuurland.

Zwarte Kraai, n=36

Het voorkomen van de Zwarte Kraai was sterk gebonden aan de aanwezigheid van menselijke bewoning. Uitzondering hierop is de populatie op het Aekingerzand, die al sinds 2004 uit 6-8 paren bestaat.

Raaf, n=1

Sinds 2000 broeden er Raven in het Dieverzand (gegevens Rob Bijlsma), maar in 2022 was de traditionele plek niet bezet. Anderhalve kilometer westelijker bouwde een paar een nieuw nest in een douglas aan de rand van een kapvlakte, vlak aan de Bosweg. Mogelijk was dit hetzelfde paar en in elk geval een nieuw territorium. Er werd een onbekend aantal eieren gelegd, en op 6 mei zat er één jong in het nest, dat met een poot verstrikt zat in een stuk oranje paktouw, dat in de kom was verwerkt. Dit werd losgepeuterd en het jong geringd en gekleurringd. Kort na het uitvliegen verbleef het jong met één ouder veelal een kilometer ten zuidwesten van de broedplaats. Op 23 juni bevonden een ouder en een jong zich aan de westzijde van de Oude Willem en vlogen vervolgens naar de Ganzenpoel. Aan de hand van de kleurring was duidelijk dat het om het paar van de Bosweg ging, anders had deze waarneming geleid tot een tweede territorium (samen met een waarneming van twee Raven bij een nachtkraal voor schapen langs de Tilgrup).

Matkop, n=67

De verspreiding van de Matkop is redelijk diffuus, met uitzondering van een lint van zuidwest naar noordoost door het centrum van Boswachterij Smilde. Niet toevallig valt dit samen met het deel van het gebied dat sterk is vernat en waar veel opslag van jong bos staat. Dit terreintype zou zich in de nabije toekomst logischerwijs moeten uitbreiden en het is interessant om af te wachten of dit de voortschrijdende afname van de soort kan keren.

Fluiter, n=20

Fluiters werden bijna uitsluitend aangetroffen in de stuifzandbebossing, op plekken met voldoende zomereik. Slechts enkele territoria zaten in bos op heide-ontginning, dus op een vlakke ondergrond. Het is niet duidelijk of dit te maken heeft met de hoogteverschillen zelf, of met het bijbehorende bostype. De inventarisatie van Fluiters (en waarschijnlijk veel andere soorten) heeft nogal wat haken en ogen, die in 2022 aan het licht kwamen omdat Rob Bijlsma de soort onderzoekt in Berkenheuvel (ook het aangrenzende deel van Natuurmonumenten). Daarbij worden territoriale mannetjes van een ring voorzien. In het naastgelegen Dieverzand werden tijdens de ronde in begin mei nauwelijks Fluiters waargenomen, maar eind mei bleken het er plotseling vrij veel. Bekend met de geringde vogels van Rob, checkte ik zingende vogels op ringen en drie daarvan bleken geringd. Rob heeft ze gevangen, waarna bleek dat hij ze zelf, eerder in het seizoen had gevangen in Berkenheuvel. Een van de vogel zong daarbij op 4650 m van de plek waar hij in hetzelfde seizoen eerder een territorium had. Hoezo fusieafstanden!

Rietzanger, n=1

Het territorium berust op de waarneming van een zingende vogel op 1 mei tussen wilgenstruweel boven water in de Oude Willem. Bij een volgend bezoek is hier extra opgelet, maar zijn geen Rietzangers meer gezien. Het valt te betwijfelen of er daadwerkelijk is gebroed. Hoewel Rietzangers in lager gelegen gebieden de laatste decennia erg algemeen zijn geworden, blijven ze voorsnog zeldzaam op het Drents Plateau.

Sprinkhaanzanger, n=7

Sprinkhaanzangers werden uitsluitend gehoord in goed ontwikkelde pitrusvegetaties.

Orpheusspotvogel, n=0

Zou klimaatverandering echt geen fabel zijn? Sinds een paar decennia zijn Orpheusspotvogels bezig met een noordwaartse opmars. Tot op heden ging het vooral om de zuidelijke delen van Nederland waar de soort werd waargenomen. Op 15 juni werd een zingend exemplaar gehoord in een boerderijtuin in de Oude Willem. Martin Brandsma hoorde de vogel ook op 16 juni, maar een week later werd hij niet meer opgemerkt.

Vuurgoudhaan, n=58

Vuurgoudhanen waren algemeen op plekken met bos waarin oude douglas gemengd voorkwam met loofbomen, zoals in het noorden van Appelscha en ten westen van de Hoekenbrink. Op deze plekken waren ze algemener dan Goudhaan. De soort is in het afgelopen decennium sterk toegenomen in Drenthe. Dat dat in het Drents-Friese Wold nauwelijks zichtbaar is, heeft te maken met de intensieve kap en sterfte van sparren.

In deze stuifzandbebossing met douglas en klimop, een zeldzame combinatie, werd een hoge dichtheid van Vuurgoudhanen aangetroffen (4 juni 2022, Willem van Manen).

Grauwe Vliegenvanger, n=57

Grauwe Vliegenvangers worden niet zelden geassocieerd met rijk, oud loofbos, maar het is onduidelijk hoe deze associatie tot stand is gekomen en al decennialang geldt ze niet meer. Meer is de soort gebonden aan lichte bossen met veel open ruimte onder het kronendak. Vermoedelijk verklaart dat laatste de aantrekkingskracht van in het bos gelegen huizen met tuinen en bossen op niet al te rijke grond.

Bonte Vliegenvanger, n=120

De verspreiding wordt bepaald door aanbod van nestkasten op campings en in de onderzoeksproefvlakken van de Universiteit Groningen. Hier waren de dichtheden zeer hoog. Buiten deze concentraties werden de meeste territoria vastgesteld in het Dieverzand en Berkenheuvel. Dit kan een soort uitstralingseffect van de nestkastconcentraties zijn, maar eveneens een gevolg van gunstig habitat met veel natuurlijke holtes in combinatie met licht en open bos.

Gekraagde Roodstaart, n=170

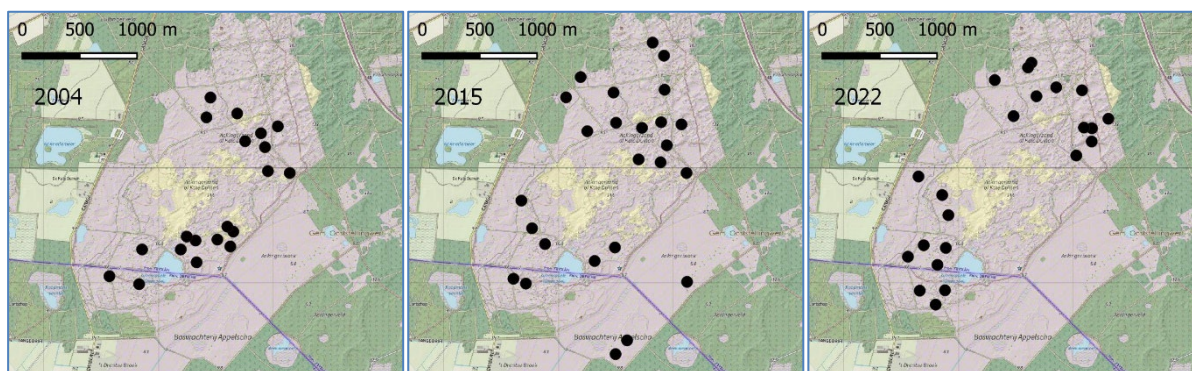
Gekraagde Roodstaarten houden van open bossen met een schaars- of onbegroeide bodem. Tot in de jaren negentig was dit habitat vooral aanwezig in de dennenbossen van het Dieverzand en Berkenheuvel (tabel 9). Door opslag van vuilboom, lijsterbes en zomereik zijn de delen van het bos zonder kraaiheidemat hier sterk veranderd en ongeschikt geworden. De delen mét kraaiheidemat zijn weliswaar nog open, maar kennelijk ook ongeschikt. Dit alles geldt voor zowel de onbegraasde (Dieverzand) delen als de begraasde (Berkenheuvel). Meest geschikte gebieden in het Drents-Friese Wold zijn momenteel de zeer open en door schapen begraasde noordelijke hoeken van het Aekingerzand, alsmede de recent afgestorven fijnsparpercelen.

Paapje, n=3

In de twee territoria in Het Broek werden succesvol jongen grootgebracht. Het habitat bestond hier uit dopheide met verspreide bosopslag, op een overgang van droog naar nat. Op deze plek werd door Stef Waasdorp nog enkele malen een zingend solitair mannetje (derde territorium) waargenomen. In een venrand bij het Prinsenbos (waar ook de Kraanvogel broedde) berust het territorium op een eenmalige waarneming van een zingende man op 22 mei. De vogel was ongepaard en kon ondanks uitgebreide inspectie van het terrein tijdens latere bezoeken, niet worden teruggevonden.

Tapuit, n=22

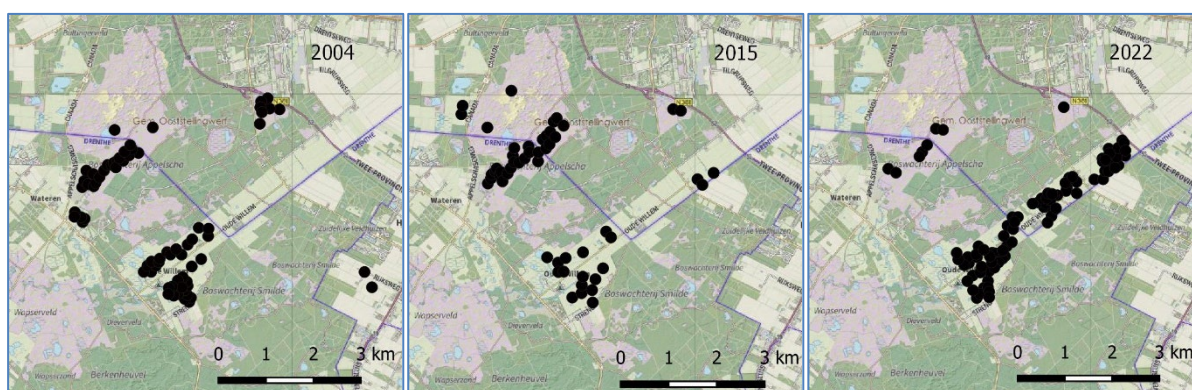
Tijdens de karteringen van 2004, 2015 en 2022 beperkte de verspreiding van de Tapuit als broedvogel zich tot het Aekingerzand en werden respectievelijk 20, 25 en 22 territoria vastgesteld. Het lijkt daarmee of er in 2004-2022 weinig veranderde voor de soort. Meer in detail blijkt er echter nogal wat gaande: In 2004 bevond zich een dichte kern van 8 paren net ten oosten van de Grenspoel (figuur 7). Deze was in 2015 gereduceerd tot nog maar twee paren en was in 2022 verdwenen. In 2015 zat de hoofdmoot in het noorden en was de verspreiding het ruimst, met zelfs enkele territoria op de kapvlaktes van Het Broek. In 2022 beperkte de verspreiding zich tot twee clusters, waarbij de noordelijke kleiner- en de zuidelijke groter is geworden. De werkelijke piek van meer dan 40 paren (Stef Waasdorp) viel overigens buiten de onderzoekjaren en het is niet duidelijk in hoeverre de areaalinkrimping in 2022 oorzaak dan wel gevolg is van de recente daling van het aantal.

Figuur 7. Verspreiding van de Tapuit op het Aekingerzand tijdens opeenvolgende broedvogelkarteringen.

Graspieper, n=107

In 2004, 2015 en 2022 werden respectievelijk 68, 53 en 93 territoria vastgesteld in het de in deze drie jaren gekarteerde gebieden (figuur 8). Opmerkelijk is de afname op de Hildenberg, de aanvankelijke toename, gevolgd door de bijna verdwijning uit Het Broek en de afname. De Oude Willem was in 2004 nog volledig agrarisch. In 2015 was alleen het westelijke puntje ingericht als natuur en in het toen nog grotendeels agrarische cultuurland was de stand afgenomen. Na de onttrekking van het gebied aan de landbouw, is het aantal Graspiepers hier zeer sterk gestegen.

Figuur 8. Verspreiding van de Graspieper in het gekarteerde gebied tijdens opeenvolgende karteringen.

In het reguliere cultuurland ten oosten van Boswachterij Smilde werden in 2004 nog twee territoria vastgesteld, maar die waren al in 2015 verdwenen. Samengevat komt dit neer op een daling van de aantallen in agrarisch cultuurland, een sterke opleving na inrichting van landbouwgrond als natuurgebied, gevolgd door een bijna even snelle afname bij verdere successie. Daarbij moet worden

aangetekend dat Het Broek bij inrichting vrijwel volledig werd ontdaan van de bouwvoor. In de Oude Willem is dat over grote oppervlaktes niet gebeurd en het valt te bezien of- en met welke snelheid zich hier veranderingen gaan voordoen in gebruik door Graspiepers.

Kruisbek, n=38

Bijna alle waarnemingen stammen uit maart en werden gedaan in de buurt van douglaspercelen. Territoria zijn gebaseerd op zang en alarm, wat bij deze soort echter lang niet altijd duidt op daadwerkelijk broeden. Op enkele plekken werden broedverdachte vogels (heimelijke paren) waargenomen, maar paren met uitgevlogen jongen zijn niet gezien.

Kleine Barmsijs, n=0

Alle voorjaarswaarnemingen van Barmsijzen hadden vrijwel zeker betrekking op Grote Barmsijzen en vanaf eind april bleef het stil aan het barmsijzenfront. Pas op 26 juni kwam daar verandering in door een mannetje Kleine Barmsijs, dat uitbundig baltste en zong boven de noordelijke helft van de Ganzenpoel, waarbij hij een gebied van ongeveer 13 ha bestreek. Op 2 juli werd de vogel weer gezien, waarbij hij hetzelfde gedrag in hetzelfde gebied vertoonde. Daarna werd hij niet meer waargenomen en deze waarnemingen voldoen niet aan de criteria voor een territorium, dan had er tenminste 10 dagen tussen de uiterste waarnemingen moeten zitten. Nu wil het toeval dat Rob Bijlsma juist in dit deel van de Ganzenpoel een paar Draaihalzen op de voet volgde en zijn waarnemingen van de Barmsijs exact overeen kwamen met die van mij (beiden waren we aanvankelijk in lichte verwarring, vanwege de nogal a-typische roep en zang van deze Barmsijs). Echter ook hij heeft de vogel niet eerder ontdekt en niet later waargenomen.

Sijs, n=4

Alle territoria berusten op waarnemingen van paren met uitgevlogen jongen in de eerste dagen van mei. Deze werden waargenomen in de buurt van grotere oppervlaktes nog levende oudere fijnspar.

Geelgors, n=122

Ten opzichte van 2015 nam de soort sterk af in delen die grensden aan regulier agrarisch cultuurland, maar ook sinds kort als natuur ingericht cultuurland. Ook in Het Broek, dat al langer was ingericht, nam de soort af ten opzichte van 2015. Op de droge heidevelden als het Aekingerzand, bleef de stand ongeveer gelijk.

Ook op plekken in het Dieverzand, waar nauwelijks een tweede boom- of struiklaag ontstond, werden Boompieper en Gekraagde Roodstaart schaars (26 mei 2022, Willem van Manen).

5. Evaluatie

Het Drents-Friese Wold is met bijna 100 soorten broedvogels, waaronder 25 rode lijst-soorten een gebied dat in nationaal opzicht belangrijk is voor broedvogels. De landschapselementen in de omgeving, die in de opdracht zijn meegekarteerd, bevatten een veel kleiner aantal soorten, met name wanneer ze geïsoleerd in agrarisch gebied lagen. Opmerkelijke soorten zijn Tapuit, waarvan het gebied de enige binnenlandpopulatie in Nederland herbergt en Draaihals. Ontwikkeling van broedvogelaantallen volgen in het Drents-Friese Wold in grote lijnen de landelijke of regionale trends. Zo namen Draaihals, Nachtzwaluw en Grauwe Klauwier in aantal toe en vestigden zich Kraanvogel, Oehoe en (net buiten de rand van SBB-eigendom) Middelste Bonte Specht.

De vernatting in het gebied heeft bijgedragen aan toename van alle water- en moerasvogels, met name in de Oude Willem, maar zou ook gunstig kunnen zijn voor Houtsnip, waarvan de boven bos baltende vogels dat vooral deden boven sterk vernatte delen. Matkoppen, die landelijk sterk afnemen, hadden, tenminste in een deel van het gebied een voorkeur voor de nattere delen, mogelijk ook samenhangend met de lokale bossuccessie.

Het is onduidelijk welke invloed de vrij massale kap van bos en de kort daaropvolgende fijnsparsterfte heeft gehad op broedvogels. Van veel soorten die in aantal afnamen, zoals bijvoorbeeld Goudhaan en Boomklever, zijn de aantallen namelijk ook gedaald in bosdelen met veel minder kap of boomsterfte. Soorten die hiermee waarschijnlijk hun voordeel hebben gedaan zijn in eerste instantie Gekraagde Roodstaart, die niet-of schaars begroeide bodem nodig heeft en vervolgens Heggenmus en Goudvink, die voor het eerst sinds tijden weer een opwaartse trend vertoonden. Deze soorten profiteren van de jonge boomlaag, die massaal opslaat op de kapvlakten en tussen de dode bomen. Opmerkelijk is de toename van de Zwarte Specht, die waarschijnlijk vooral samenhangt met de sterfte van fijnspaar. In delen met dit bostype nam het aantal het sterkst toe, waarbij ook gebroed werd in de dode fijnsparren. Binnen de toegenomen populatie was het broedsucces goed. De toename (verdubbeling sinds 2015) is in contrast met de landelijke trend, die vooral in het noorden van het land negatief zou zijn (www.sovon.nl).

De Havik (tot de komst van Oehoe de toppredator) nam al jarenlang in aantal af vanwege verminderd voedselaanbod in de vorm van duiven, fazanten, konijnen en weidevogels en is sinds 2015 verder afgenomen. Waarschijnlijk waren het enige tijd de Haviken die de stand van kraaiachtigen en kleinere roofvogels en uilen bepaalden. De recente toename van Sperwer, mogelijk Wespindief en de vestiging van een Torenvalk zouden een teken kunnen zijn van afnemende havikterreur. Wat er echter gebeurt wanneer er Oehoes in plaats van Haviken komen, valt af te wachten.

Aanbevelingen voor toekomstige karteringen

In de aanvankelijke opdracht waren alle vennen en andere open natuurtypes zonder voor SNL kwalificerende broedvogelsoorten buiten de kartering gehouden, waardoor we in feite de Dodaarzen en Kraanvogels niet hoefden karteren. In overleg is afgesproken om deze delen mee te karteren wanneer ze omsloten werden door de wel te karteren delen. In ruil daarvoor werden enkele door cultuurland omringde en afgelegen bosje uitgesloten van kartering.

Het verdient aanbeveling om in de toekomst alle eigendom in de aanvangsopdracht te verwerken, ongeacht SNL-doeltype. Mocht de SNL-vergoeding daardoor niet kostendekkend zijn, dan is het raadzaam om te besparen op de kartering van fragmenten die worden omgeven door agrarisch cultuurland. Bezoeken van deze fragmenten kost naar verhouding zeer veel tijd, terwijl er juist minder en merendeels slechts landelijk algemene soorten voorkomen. Daar komt bij dat de inzetbaarheid van karterresultaten nihil is, omdat beheerders er nauwelijks kunnen sturen in beheer.

Beheersaanbevelingen

In de afgelopen decennia is er veel met zwaar materieel ingegrepen in het landschap ten behoeve van natuurontwikkeling. Er is veel gekapt om het bos te diversificeren en heide of andere schrale vegetaties te creëren. Afwateringssystemen zijn gedempt om water vast te houden en dijken aangelegd om de geïsoleerde bewoning in het gebied vrij te stellen van het gestegen water. In 2022 ben ik nauwelijks een vlak van 10 ha tegengekomen waarin ik geen recente en grove sporen van beheer tegenkwam (met uitzondering van het Dieverzand).

Je zou dit kunnen samenvatten als het verwijderen van een ongewenste invloed van mensen uit het gebied, waarna er natuur overblijft. Echter het wordt nooit zoals we willen: Op de open delen slaat bos op, weliswaar soms met de boomsoorten die we voor wensen. De kapvlaktes in het bos worden spontaan opgevuld met jonge bomen, maar niet altijd in de boomsoorten die we wensen. Met zwaar materiaal is in de afgelopen jaren geprobeerd deze processen te stoppen, overigens zonder succes op de iets langere termijn. Open delen groeien in verhoogd tempo weer dicht en verwijderde Amerikaanse eik en – vogelkers komt al in het jaar daarop tienvoudig terug op de afgeschaafde plekken. Om de nieuwe

generatie lariks uit te roeien moet bijna alle bos voor een tweede keer worden gekapt. Wanneer slaan ingrepen om menselijke sporen uit te wissen om in een gevecht tegen de natuur zelf?

Is het niet een idee om meer af te wachten wat er gebeurt? Of zich misschien spontaan open plekken vormen door hoogveenontwikkeling in de ondergelopen bossen? Wie de moeite neemt zich door een ondoordringbare wirwar van omgevallen stammen en jonge opslag door te worstelen, vindt hier op tal van plekken al voortekenen van. Of meer geduld te hebben en bosopslag in plaats van na 3 jaar te verwijderen, dit na 50 jaar te doen, of helemaal niet? Het beheer van Stef Waasdorp in de veel van de open delen in het gebied is een mooie stap in deze richting.

Literatuur

Van Beusekom R, Huigen P., Hustings F., De Pater K. & Thissen L. (red.) 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

Bijlsma R.G. 2000. Broedvogels van Berkenheuvel (Boswachterij Smilde) in 1999. SOVON-inventarisatierapport 2000/09. SOVON, Beek-Ubbergen

Bijlsma R.G. 2019. Gedrag en voedsel van Slangenarenden *Circaetus gallicus* in een potentieel broedgebied in Nederland. *De Takkeling* 27: 210- 226.

Van den Brink H., van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.

Van Dijk A.J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. 1985. Vogelinventarisatie. PUDOC, Wageningen en Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. Zeist.

Jager K. 2006. Broedvogels van boswachterij Vledderveld in 2006. SOVON-inventarisatierapport 2006/69. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Jager K. 2013. Broedvogels van Vledderveld in 2013. Sovon-rapport 2013/54. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Van Manen W. 1997. Broedvogels van Boswachterij Appelscha in 1996. SOVON-inventarisatierapport 97/01. SOVON, Beek-Ubbergen.

Van Manen W. 2004. Broedvogels in een deel van het Drents-Friese Wold in 2004. SOVON-inventarisatierapport 2004/38. SOVON, Beek-Ubbergen.

van Manen W. 2013. Broedvogels van de buitenkaadse Oostvaardersplassen in 1997-2012. SOVON-inventarisatierapport 2013/. SOVON, Nijmegen.

van Manen W. 2015. Broedvogels in een deel van het Drents-Friese Wold, Vledderveld en Diever in 2015. SOVON-rapport 2015/69. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Quist M. 1991. Broedvogels van Boswachterij Smilde in 1990. Staatsbosbeheer, Pesse.

Vogel R.L. 1990. Broedvogels van Boswachterij Appelscha in 1989. SOVON-rapport 1990/01. SOVON, Beek-Ubbergen.

Bijlage 1. Bezoektijden in de onderzoeksgebieden.

Datum	Ronde	Start	Eind	Waarnemer	Datum	Ronde	Start	Eind	Waarnemer
8-3	1	7:44	16:33	WvM	9-5	4	5:52	11:13	WvM
9-3	1	5:40	15:51	WvM	11-5	4	9:13	15:06	WvM
11-3	1	5:56	13:52	WvM	18-5	4	9:08	13:28	WvM
13-3	1	6:44	14:54	WvM	22-5	4	5:29	15:24	WvM
14-3	1	6:15	15:34	WvM	23-5	4	5:21	13:15	KJ
15-3	1	6:05	14:36	WvM	23-5	4	5:13	16:05	WvM
16-3	1	8:05	15:00	WvM	24-5	4	8:14	13:40	MB
18-3	1	7:37	15:08	WvM	24-5	4	4:47	15:13	KJ
21-3	1	8:25	12:45	MB	25-5	4	5:26	10:20	MB
22-3	1	8:17	12:31	MB	26-5	4	5:27	14:44	WvM
24-3	1	6:12	13:11	KJ	27-5	4	4:02	13:49	WvM
25-3	1	8:30	12:42	MB	30-5	4	8:25	12:43	MB
25-3	1	7:16	14:49	KJ	30-5	4	5:35	14:31	WvM
26-3	2	5:37	14:26	WvM	31-5	4	5:09	14:26	WvM
27-3	2	6:59	16:04	WvM	3-6	4	4:30	16:34	WvM
29-3	2	6:06	16:22	WvM	4-6	4	5:06	13:04	WvM
30-3	2	6:32	14:57	WvM	9-6	5	9:15	16:51	WvM
2-4	2	7:02	16:28	WvM	12-6	5	21:25	21:25	WvM
3-4	2	6:57	15:23	WvM	14-6	5	14:42	16:49	WvM
6-4	2	7:03	13:43	MB	14-6	5	7:10	14:45	MB
8-4	2	8:02	15:07	WvM	15-6	5	21:42	23:46	WvM
8-4	2	9:27	12:56	MB	15-6	5	14:04	22:35	MB
12-4	2	7:55	12:26	MB	15-6	5	9:05	17:36	WvM
15-4	3	8:54	16:48	WvM	17-6	5	21:54	23:30	WvM
19-4	3	7:03	18:28	WvM	18-6	5	10:04	16:00	WvM
19-4	3	5:52	13:54	KJ	18-6	5	8:12	10:03	WvM
20-4	3	6:29	14:48	KJ	20-6	6	7:47	12:45	WvM
30-4	3	5:25	15:19	WvM	20-6	5	6:24	13:24	KJ
1-5	3	5:15	16:05	WvM	21-6	5	6:31	14:21	KJ
2-5	3	5:54	13:34	MB	23-6	6	5:57	14:52	WvM
2-5	3	5:43	16:36	WvM	26-6	6	7:59	11:43	WvM
3-5	3	8:13	12:48	MB	27-6	6	7:39	14:24	WvM
4-5	3	4:44	14:38	WvM	30-6	6	8:27	16:55	WvM
5-5	3	5:14	13:26	KJ	2-7	6	11:21	14:43	WvM
5-5	3	4:47	17:23	WvM	3-7	6	12:03	16:30	WvM
6-5	3	5:28	7:55	MB	8-7	6	7:49	14:24	WvM
6-5	3	5:33	15:04	KJ	9-7	6	12:21	17:22	WvM
6-5	4	5:50	16:56	WvM	19-7	6	7:45	17:06	WvM
8-5	4	5:39	16:10	WvM					

Bijlage 2. Soortkaarten kartering 2022 (volgende pagina's).

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Sovon (info@sovon.nl)

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

